

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение Scientific review
Przegląd naukowy

№ 5(68)

Київ 2020

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 5(68), 2020

№ 5(68), 2020

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678Р

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";
- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;

- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;

- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулін Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;
- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;

- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаника;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;
- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань
Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX
РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ
Science Index

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 631.48

СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРОФІЛЮ В ҐРУНТАХ ПЕРЕДКАРПАТТЯ

Доктор біологічних наук, професор Смаґа І. С.

<http://orcid.org/000-0002-9000-3832>

i.smaga@chnu.edu.ua

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна,
Чернівці

Встановлення закономірностей проходження процесів елювіальної деградації та їх впливу на формування типу профілю – важлива умова для генетичної діагностики ґрунту. На основі експедиційних та макроморфологічних досліджень визначено морфолого-генетичні ознаки дерново-підзолистих і буроземно-підзолистих ґрунтів Передкарпаття. Показники втрат і накопичення мулу в генетичних горизонтах ґрунтів різної номенклатури розглянуто з точки зору проходження процесів елювіальної деградації. Наведено сутність та специфіку проходження в досліджуваних ґрунтах опідзолення (кислотного гідролізу) і лесиважу як попередників елювіально-глеєвого процесу. Обґрунтовано спільну участь зазначених процесів у формуванні освітленого елювіального горизонту елювіально-ілювіально диференційованих ґрунтів.

Ключові слова: елементарні ґрунтові процеси, лесиваж, опідзолення, глеє-елювіювання, кислотний гідроліз, оглинення, елювіально-ілювіально диференційований профіль ґрунту, поверхнєве перезволоження.

доктор биологических наук, професор Смага И. С. Специфика процессов дифференциации профиля в почвах Предкарпатья / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы

Установление закономерностей прохождения процессов элювиальной деградации и их влияния на формирование типа профиля – важнейшее условие для генетической діагностики почвы. На основании экспедиционных и макроморфологических исследований определены морфолого-генетические признаки дерново-подзолистых и буроземно-подзолистых почв Предкарпатья. Показатели потерь и накопления ила в генетических горизонтах почв различной номенклатуры рассмотрены сквозь призму прохождения процесов элювиальной деградации. Представлены сущность и специфика прохождения в исследуемых почвах оподзоливания (кислотного гидролиза) и лессиважа как предшественников элювиально-глеевого процесса. Обосновано совместное участие названных процессов у формировании оветленного элювиального горизонта элювиально-иллювиально дифференцированных почв.

Ключевые слова: элементарные почвенные процессы, лессиваж, оподзоливание, глее-элювиирование, кислотный гидролиз, оглинивание, элювиально-иллювиально дифференцированный профиль почвы, поверхностное переувлажнение.

Ivan Smaga, D.Bi.Sc., Professor, Specifics of soil profile differentiation processes in the Pre-Carpathians / Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi

Establishing patterns of eluvial degradation processes and their influence on the formation of the soils profile type is an important condition for their genetic diagnosis. Based on expeditionary and macromorphological researches the morphological and genetic evidence of sod-podzolic (Umbric

Albeluvisols) and brownish-podzolic (Brown podzolic or Haplic Cambisols) soils of the Pre-Carpathians are determined. Indicators of silt loss and accumulation in the genetic horizons of soils of different nomenclature were considered in terms of the processes of eluvial degradation. The essence and specificity of the passage in the studied soils of podzolization (acid hydrolysis) and illimerization (lessivage) as predecessors of the eluvial-gley process are given. The joint participation of these processes in the formation of a clarified eluvial horizon of eluvial-illuvially differentiated soils was substantiated.

Key words: elementary soil processes, lessivage (illimerization), podzolization, gley-eluvization, acid hydrolysis, argillization, eluvial-illuvially differentiated soil profile, surface waterlogging.

Вступ. З історії досліджень генетичної природи ґрунтів впливає висновок щодо поширення на території Передкарпаття профільно-диференційованих ґрунтів: дерново-підзолистих (відомих також як бурувато-підзолисті) та буроземно-підзолистих. Зумовити формування елювіально-ілювіальної диференціації профілю можуть різні ґрунтові процеси. Тому, важливо уточнити генетичну природу цих ґрунтів та встановити специфіку проходження в них елементарних ґрунтових процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На вивченні генезису елювіально-ілювіально диференційованих ґрунтів передкарпатських рівнин зосереджена увага вітчизняних та європейських дослідників [1;2;3].

Основна роль в формуванні ґрунтів відводилася: підзолистому та дерновому процесам [1;4], кислотному гідролізу алюмосилікатів, глеє-елювіюванню та буроземоутворенню [5], лесиважу, опідзоленню, оглеєнню та глеє-елювіюванню [6]. Висловлено припущення щодо приуроченості окремих профілеутворюючих процесів до конкретних

локальних умов у Передкарпатті [3]. Тому, важливо встановити специфіку проходження процесів, що призводять до елювіально-ілювіальної диференціації профілю в ґрунтах даної території.

Формулювання мети статті та завдання. Мета статті – встановити закономірності проходження процесів елювіальної деградації, прослідкувати їх специфіку та вплив на формування елювіально-ілювіальної диференціації профілю ґрунтів Передкарпаття.

Предмет досліджень – умови та генетичні наслідки проходження процесів опідзолення, лесиважу, глеє-елювіювання та оглинення в ґрунтах Передкарпаття.

Виклад основного матеріалу. Для буроземно-підзолистих та дерново-підзолистих (відомих також як бурувато-підзолисті) ґрунтів характерні аналогічні ознаки - різка диференціація профілю за елювіально-ілювіальним типом та оглеєння в межах всієї ґрунтової товщі. Буроземно-підзолисті ґрунти вирізняються вищою оглиненістю ілювіального горизонту та відсутністю в ньому натіків на гранях структурних відмінностей, а також буруватим відтінком по всьому профілю. Ці ознаки, як і інтенсивний бурувати відтінок, на думку дослідників[7] свідчать про домінування буроземного процесу. Зазначимо, що навіть за домінування буроземного процесу в цих ґрунтах простежується чітка елювіально-ілювіальна диференціація профілю, що виявляється як морфологічно, так і за вмістом мулу, мінімум якого приурочений до гумусово-елювіального горизонту. Крім того, було доведено, що буроземно-підзолисті та дерново-підзолисті ґрунти є ідентичними за будовою профілю з близькими за глибинами й чітко вираженими елювіальними та, в більшості випадків, ілювіальними горизонтами, тобто мають спільну генетичну природу [3].

Нами проаналізовано в Передкарпатті 18 розрізів ґрунтів з наявністю елювіально-ілювіальної диференціації профілю на предмет

профільного розподілу мулистій фракції. Накопичення мулу в ілювіальному горизонті порівняно з материнською породою відмічено в 5-ти розрізах з 7-ми в дерново-середньопідзолистих ґрунтах, у всіх 7-ми розрізах дерново-сильнопідзолистих ґрунтів та в 3-х з 4-х розрізів буроземно-підзолистих ґрунтів (таблиця). Зазначимо, що ілювіальне накопичення мулу виявилось не співрозмірним з його втратами з верхньої елювіюваної товщі ґрунту, тобто елювіально-ілювіально збалансованих розрізів немає. Зокрема, в багатьох розрізах дерново-сильнопідзолистих та буроземно-підзолистих ґрунтів максимальні втрати мулу відмічені в верхньому гумусово-елювіальному, а не в освітленому елювіальному горизонті. Можливі втрати мулу з усіх генетичних горизонтів, як це відбулося в розрізах №7 та №6 дерново-середньопідзолистого ґрунту, за винятком слабкого накопичення (+0,5%) в перехідному горизонті до материнської породи.

В 4-х розрізах дерново-сильнопідзолистих ґрунтів відмічені втрати мулу й з перехідних елювіально-ілювіальних горизонтів. В розрізах №2 та №3 буроземно-підзолистого ґрунту втрати мулу відбуваються як з елювіальної товщі, так і з ілювіального горизонту. Таким чином, формування елювіально-ілювіальної диференціації профілю відбулося в меншій мірі за рахунок лесиважу та в більшій мірі – опідзолення в розумінні кислотного гідролізу.

Таблиця

Показники втрат і накопичення мулу (%) в профілях елювіально-ілювіально диференційованих ґрунтів Передкарпаття

Генетичний горизонт	ґрунтовий розріз						
	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7
Дерново-середньопідзолисті оглеєні ґрунти							
HE	-3,0	-13,0	-5,5	-5,7	-4,2	-10,5	-9,9
Egl	-10,1	-13,2	-12,0	-8,5	-9,3	-8,4	-10,8

Elgl	-	-	+3,7	-	-	-	-
Igl	+3,4	+7,9	+1,9	+4,4	+9,0	-2,2	-6,0
Ipgl	-	-	-	-	-	+0,5	-9,2
Pgl	-	-	-	-	-	-	-
Дерново-сильнопідзолисті оглеєні ґрунти							
HE	-12,8	-26,7	-2,4	-18,9	-11,4	-9,2	-4,32
Egl	-13,6	-26,0	-10,5	-27,6	-8,0	-6,9	-4,9
Elgl	-	-12,0	-	-6,6	-2,5	-2,7	-
Igl	+10,6	+0,3	+0,4	+2,6	+3,6	+2,8	+2,6
Ipgl	-	-	-	-	-	-	-
Pgl	-	-	-	-	-	-	-
Буроземно-підзолисті оглеєні ґрунти							
HE	-1,8	-11,4	-9,2	-17,0	-	-	-
Egl	-6,8	-11,0	-11,0	-14,0	-	-	-
Igl	+7,2	-9,0	-0,8	+1,8	-	-	-
Ipgl	-	-	+0,7	-	-	-	-
Pgl	-	-	-	-	-	-	-

Більші втрати мулу з гумусово-елювіального горизонту ніж елювіального, важко пояснити його лесивуванням, особливо за відсутності «оптично зорієнтованої глини» вже в елювіальному горизонті. Більш ймовірним є проходження процесу опідзолення з виносом продуктів руйнування мінералів, який охоплює й верхню частину ілювію, поширюючись в його глибину навколо вертикальних тріщин та пор, тобто у більш перезволоженій ґрунтовій масі, що й створює картину альбелювікових затікань.

Для пояснення механізму формування елювіально-ілювіальної диференціації профілю кислих ґрунтів запропоновано низку гіпотез: 1) руйнування глинистих мінералів в елювіальному горизонті в результаті

кислотного гідролізу (у відновних умовах) та міграції продуктів руйнування у вигляді розчинів за межі профілю (підзолютворення, що супроводжується поверхневим оглеєнням); 2) суспензійна міграція та ілювіальна акумуляція дрібнозему без руйнування та наступний розвиток оглеєння в умовах тимчасового поверхневого перезволоження (псевдоопідзолення, псевдооглеєння, лесиваж); 3) диференціація профілю – як результат сумісної дії опідзолення та лесиважу; 4) диференціація профілю – як результат догрунтової літогенної двочленності материнської породи.

Впродовж тривалого часу теорія підзолютворення була панівною у поясненні генезису кислих елювіально-ілювіально диференційованих ґрунтів. Кінцевою стадією цього процесу вважається кислотний гідроліз глинистих силікатів, тобто повний їх розпад в умовах вологого помірного клімату. При цьому відбувається виніс продуктів руйнування, зокрема й півтораоксидів у ілювіальний горизонт, а окремих компонентів й за межі профілю. Зазначимо, що дослідники допускають вибірковість руйнування мінералів смектитової групи [15], зокрема й в ґрунтах Передкарпаття [2].

Відоме твердження, що лесиваж - один з основних процесів диференціації профілю в ґрунтах Передкарпаття [6]. При цьому не виключається можливість проходження в ґрунтах інших профілеутворюючих елементарних ґрунтових процесів, які формують основні властивості ґрунтів, зокрема опідзолення (в розумінні кислотного гідролізу) чи глеє-елювіювання. Зазначимо, що за однією з концепцій, зазначені процеси є окремими складовими підзолютворення [8].

Наявність одного з основних діагностичних критеріїв лесиважу - «оптично зорієнтованих глин» в бурих лісових і підзолисто-буроземних ґрунтах [9] дає підстави вважати, що не завжди даний процес призводить до виникнення чіткої елювіально-ілювіальної диференціації профілю та

освітлення елювіальних горизонтів. Як було встановлено, погіршення внутрішньогрунтового дренажу на виположених схилах (крутизна менше 200) Карпат – головний чинник, що зумовлює опідзолення верхньої товщі підзолисто - буроземних ґрунтів на відміну від буроземів (так зване опідзолення «через глей»). В таких умовах відмічається перезволоження та розвиток глеєутворення у верхній товщі ґрунту, що призводить до її освітлення [10].

Зазначений процес отримав назву глеє-елювіювання, або елювіально-глеєвий процес [11]. Він може проходити у різних варіантах: 1) відбувається руйнування мінералів і вимивання продуктів руйнування вниз – формуються альбелювікові язики, фактично як і при істинному опідзоленні; 2) взаємопов'язано проходять процеси глеєвої міграції та окиснювальної сегрегації, тобто відбувається формування освітленого горизонту без руйнування мінералів й переміщення півтораоксидів, але з сегрегацією феруму й мангану (відомий як процес відбілювання) [3]. Очевидно, що такий процес накладається на вже диференційований за елювіально-ілювіальним типом профіль. Залишається незрозумілим, чому в останньому випадку не відбувається руйнування мінералів, якщо процес відбілювання асоціюється з глеє-елювіюванням? Можливо, його слід розглядати як першу стадію цього процесу. Зазначимо, що виділяють також елювіально-глеє-конкреційний процес, який проходить за контрастних окиснювально-відновних умов (при зміні відновних умов на окиснювальні відбувається стягування мобілізованих рухомих феруму й мангану в конкреції), тоді як власне процес відбілювання можливий лише за постійних відновних умов у ґрунтовій товщі [12]. В досліджуваних ґрунтах він вважається можливим [3], хоча фактів постійного переважання в їх товщі відновлюваних процесів не зафіксовано.

Відомо, що підзолистий процес призводить до формування щільного ілювіального слабо водопроникного горизонту та розвитку протилежного йому глеєвого процесу [13]. На нашу думку, в такому випадку водний режим ґрунту з промивного змінюється на застійно-промивний і на фоні вже диференційованого за елювіально-ілювіальним типом профілю розвивається елювіально-глеєвий процес. Аналогічні процеси стають можливими і в лесивованих ґрунтах. Процес лесиважу з часом сповільнюється внаслідок кольматажу пор. Таким чином, підзолистий процес, або лесиваж створюють сприятливі передумови для розвитку глеє-елювіювання у верхній товщі ґрунту.

Вертикальна міграція мулу не заперечує можливості його хімічного руйнування, можливо й вибіркового, при підзолоутворенні [14]. Значний дефіцит мулу в профілі (53,5% від всього винесеного з елювіального та елювіально-ілювіального горизонтів) не можливо пояснити тільки лесиважем. Доля участі опідзолення та лесиважу визначається співвідношенням швидкості виносу і швидкості руйнування мулу. Однак, ці процеси можуть проявлятися в ґрунті в різні часові періоди, як це допускається для ґрунтів Передкарпаття [3]. Крім того, можливий диференційований виніс компонентів мулистої фракції [15].

Залежно від вираженості ілювіюваної товщі ґрунту виділяються елювіальний, елювіально-оглинений і елювіально-ілювіальний типи будови профілю. Два останні в ґрунтах Передкарпаття зустрічаються досить рідко. Формування елювіально-ілювіального типу профілю за вмістом мулу та півтораоксидів у ґрунтах Передкарпаття можливе як внаслідок суспензійної міграції мулу чи окремих його компонентів, так і його руйнування (можливо вибіркового) в елювіюваній товщі ґрунту. Зазначимо, що така будова профілю може бути зумовлена не тільки проходженням елементарних ґрунтових процесів, але й накладанням їх на двочленну материнську породу [3]. Вважаємо, що і в такому випадку

суть процесів опідзолення, лесиважу та глеє-елювіювання не зміниться, а інтенсивність останнього може підвищитися.

Висновки. Для більшості досліджених розрізів буроземно-підзолистих та дерново - підзолистих ґрунтів Передкарпаття характерний елювіальний тип профілю зі значним дефіцитом мулу.

Утворення потужного опідзоленого білесуватого горизонту в елювіально-ілювіально диференційованих ґрунтах слід розглядати як результат низки часткових ґрунтових процесів: диференційований виніс глинистих мінералів (лесиваж), руйнування мінералів і виніс продуктів руйнування в іонній, або колоїдній формі (істинне опідзолення, глеє-елювіювання), стягнення рухомих заліза і марганцю в конкреції в межах освітленої товщі ґрунту (елювіально-глеє-конкреційний процес) та оглинення середньої частини профілю. Суть даних процесів залишається аналогічною як у випадку однорідної, так і неоднорідної материнської породи.

Література:

1. Паньків З.П., Позняк С.П. (1998) Дерново-підзолисті поверхнево-оглеєні ґрунти північно-західного Передкарпаття. Львів: Меркатор, 132 с.
2. Volodymyr A. Nikorych, Wojciech Szymański, Svitlana M. Polchyna, Michał Skiba (2014) Genesis and evolution of the fragipan in Albeluvisols in the Precarpathians in Ukraine. *Catena*, 119, 154-165.
3. Польшина С.М. (2014) Профільно-диференційовані оглеєні ґрунти Передкарпаття: ґенеza, варіабельність, систематика. Чернівці: Чернівецький національний університет, 270 с.
4. Андрущенко Г.О. (1970) Ґрунти західних областей УРСР. Львів–Дубляни, 46 с.
5. Канивец В.И. (1987) Поверхностное оглеение в почвах с текстурно-дифференцированным профилем. *Почвоведение*, 11, 118-126.

6. Нікорич В.А., Крижанівський О.М., Шиманський В. (2012) Мікроморфологічна будова бурувато-підзолистих оглеєних ґрунтів Вижницько-Сторожинецького фізико-географічного району Передкарпаття. Біологічні системи, Т.4, Вип.2, 193-196.
7. Паньків З., Малик С. (2016) Географія та ґенеза буроземно-підзолистих ґрунтів (Gleyic Cambisols) Прибескидського Передкарпаття. Наукові записки, 2, 26-31.
8. Зонн С.В. (1978) О современных концепциях подзолообразования и псевдоподзолообразования. О почвах Сибири. Новосибирск: Наука, 14-35.
9. Крейда Н.А. Кононов Д.Д., Градусов Б.П. (1975) О бурозёмах Приморья. Почвоведение, 1, 17-26.
10. Туренко А.М. (1989) Глееподзоливание и глеевыщелачивание в бурозёмах лесных биоценозов Украинских Карпат. Докл. VIII Всесоюзного съезда почвоведов / АН СССР, ВОП, СО АН СССР, Институт почвоведения и агрономии. Новосибирск, Кн.4,183.
11. Кауричев И.С. (1974) Элювиально-глеевый процесс и его проявление в некоторых типах почв. Современные почвенные процессы. – М.: Изд-во ТСХА,5-17.
12. Иванов Г.И. (1976) Почвообразование на юге Дальнего Востока. М.: Наука, 200 с.
13. Ремезов Н.П. (1989) Химия и генезис почв. М.: Наука, 272 с.
14. Кремер А.М. (1969) Микростроение сильноподзолистой почвы и передвижение глинистых суспензий. Почвоведение, 6, 28-36.
15. Соколова Т.А., Дронова Т.Я., Толпешта И.И. (2005) Глинистые минералы в почвах. Тула: Гриф и К, 336 с.

References:

1. Pan'kiv, Z.P., Pozniak, S.P. (1998) Dernovo-pidzolyisti poverkhnevo-ohleieni grunty pivnichno-zakhidnoho Peredkarpattia [Sod-podzolic surface-

- gleyed soils of the north-western Precarpathians]. L'viv: Merkator, 132 s. [in Ukrainian].
2. Volodymyr A. Nikorych a , Wojciech Szymański b, Svitlana M. Polchyna, Michał Skiba (2014) Genesis and evolution of the fragipan in Albeluvisols in the Precarpathians in Ukraine. *Catena*, 119, 154-165. [in English].
 3. Pol'chyna, S.M. (2014) Profil'no-dyferentsijovani ohleieni hruntuy Peredkarpattia: geneza, variabel'nist', systematyka [Profile-differentiated gleyed soils of Pre-Carpathians: genesis, variability, systematics]. Chernivtsi: Chernivets'kyj natsional'nyj universytet, 270 s. [in Ukrainian].
 4. Andruschenko, H.O. (1970) Gruntuy zakhidnykh oblastey URSS [Soils of the western regions of the USSR]. L'viv–Dubliany, 46 s. [in Ukrainian].
 5. Kanivets, V.I. (1987) Poverkhnostnoe ogleenie v pochvakh s teksturno-differentsirovannym profilem [Surface gleying in soils with a texture-differentiated profile].. *Pochvovedenie* [Soil Science], № 11, 118-126. [in Russian].
 6. Nikorych, V.A., Kryzhaniv's'kyj, O.M., Shymans'kyj, V. (2012) Mikromorfologichna budova buruvato-pidzolistykh ohleienykh gruntiv Vyzhnyts'ko-Storozhynets'koho fizyko-heohrafichnoho rajonu Peredkarpattia [Micromorphological structure of brownish-podzolic gleyed soils of Vyzhnytsa-Storozhynets geographical region of Ciscarpathia]. *Biologichni systemy* [Biological systems], T.4, Vyp.2, 193-196. [in Ukrainian].
 7. Pan'kiv, Z., Malyk, S. (2016) Heohrafiia ta geneza burozemno-pidzolistykh hruntiv (Gleyic Cambisols) Prybeskyds'koho Peredkarpattia [Geography and genesis of the brown-podzolic soils (gleyic cambisols) of the Beskydy Pre-Carpathians]. *Naukovi zapysky* [Proceedings], no 2, 26-31. [in Ukrainian].
 8. Zonn, S.V. (1978) O sovremennykh kontseptsiyakh podzoloobrazovaniya i psevdopodzoloobrazovaniya [On modern concepts of podzolization and pseudo-under-ash formation]. *O pochvakh Sibiri* [About the soils of Siberia], Novosibirsk: Nauka, 14-35. [in Russian].

9. Kreyda, N.A., Kononov, D.D., Gradusov, B.P. (1975) O burozemakh Primor'ya [About the burozems of Primorye]. Pochvovedenie[Soil Science], no 1, 17-26. [in Russian].
10. Turenko, A.M. (1989) Gleeopodzolivanie i gleevyshchelachivanie v burozemakh lesnykh biotsenozov Ukrainskikh Karpat [Gley-podzolization and glue-leaching in the birch forests of the forest biocenoses of the Ukrainian Carpathians]. Dokl. VIII Vseso-yuznogo s"ezda pochvovedov[Report of the VIII All-Union Congress of Soils], AN SSSR, VOP, SO AN SSSR, Institut pochvovedeniya i agronomii. Novosibirsk, B.4, 183. [in Russian].
11. Kaurichev, I.S. (1974) Elyuvial'no-gleevyi protsess i ego proyavlenie v nekotorykh tipakh pochv [The eluvial-gleyic process and its manifestation in some soil types]. Sovremennye pochvennye protsessy [Modern soil processes], Moscow: Izd-vo TSKhA, 5-17. [in Russian].
12. Ivanov, G.I. (1976) Pochvoobrazovanie na yuge Dal'nego Vostoka [Soil formation in the south of the Far East], Moscow: Nauka, 200 s. [in Russian].
13. Remezov, N.P. (1989) Khimiya i genezis pochv [Chemistry and soil genesis], Moscow: Nauka, 272 s. [in Russian].
14. Kremer, A.M. (1969) Mikrostroenie sil'nopodzolistoy pochvy i peredvizhenie glinistikh suspenziy [Microstructure of highly podzolic soil and the movement of clay suspensions]. Pochvovedenie[Soil Science], no 6, 28-36. [in Russian].
15. Sokolova, T.A., Dronova, T.Ya., Tolpeshta, I.I. (2005) Glinistye mineraly v pochvakh [Clay minerals in soils], Tula: Grif i K, 336 s. [in Russian].

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

УДК 616.53-002:616.82-616.12

НЕЙРОСУДИННІ ПАТОФІЗІОЛОГІЧНІ МІШЕНІ РОЗАЦЕА

Анас Сарайрех Аталла Салем

<https://orcid.org/0000-0002-4485-3828>

anas_sarayreh@yahoo.com

Медичний інститут Сумського державного університету, Україна, Суми

Предмет дослідження – розацеа. Мета роботи – визначити патофізіологічні мішені розвитку клінічних проявів розацеа. Приведені дані обстеження 47 жінок, хворих на розацеа, і при порівняльному статистичному аналізі достовірної різниці у пацієнток вікових груп до та після 40 років не виявлено у відношенні більшості факторів, що провокували початок дерматозу і перших його клінічних проявів. Відрізнялися ці дві групи стосовно давності захворювання та за його формами (стадіями). Основною структурно-функціональною одиницею пошкоджень, що відбуваються при розацеа, є нейросудинний комплекс, і визначено, як мінімум, 16 патофізіологічних «мішеней», з яких можуть розпочинатися різні клінічні прояви захворювання.

Ключові слова: розацеа, нейросудинний компонент, патофізіологічні мішені.

Сарайрех Анас Аталла Салем. Нейрососудистые патофизиологические мишени розацеа / Медицинский институт Сумского государственного университета, Украина, Сумы

Предмет исследования – розацеа. Цель работы – определить патофизиологические мишени развития клинических проявлений розацеа. Приведены данные обследования 47 женщин, больных розацеа, и при сравнительном статистическом анализе достоверных

отличий у пациенток в возрастных группах до и после 40 лет не выявлено в отношении большинства факторов, провоцировавших начало дерматоза и первых его клинических проявлений. Отличались эти две группы по давности заболевания и его формам (стадиям). Основной структурно-функциональной единицей происходящих повреждений при розацеа является нейрососудистый комплекс, и определено, как минимум, 16 патофизиологических «мишеней», с которых могут начинаться различные клинические проявления заболевания.

Ключевые слова: розацеа, нейрососудистый компонент, патофизиологические мишени.

Anas Sarayreh Atalla Salem. Neurovascular pathophysiological targets of rosacea / Medical Institute Sumy State University, Ukraine, Sumy

The subject of the study – rosacea. The purpose of the work is to determine the pathophysiological targets for the development of clinical manifestations of rosacea. A survey of 47 women with rosacea is presented, and a comparative statistical analysis of significant differences in patients in the age groups before and after 40 years was not revealed for most of the factors that provoked the onset of dermatosis and its first clinical manifestations. These two groups differed in the duration of the disease and its forms (stages). The main structural and functional unit of the occurring lesions in rosacea is the neurovascular complex, and at least 16 pathophysiological “targets” have been identified from which various clinical manifestations of the disease can begin.

Keywords: rosacea, neurovascular component, pathophysiological targets.

Вступ. В дослідженнях проблем розацеа надається велика увага дисрегуляторним судинним процесам при цьому захворюванні та

підкреслюється, що це хронічний дерматоз обличчя, який характеризується утворенням еритем та телеангіектазій в зонах центральної його частини, появою папул, пустул, що впливає на розвиток соціальної дезадаптації пацієнтів. Звертається увага на вікові та статеві особливості виникнення захворювання (переважно у жінок після 30 років), у тому числі за наявності ознак не тільки дисфункції ендокринної системи, патології органів травлення, імунних порушень, але й функціональних розладів нервово-судинного комплексу [1].

Незважаючи на дискутабельність питання у відношенні причин розвитку розацеа [2, 5], всіма дослідниками визначається наявність підвищеної чутливості капілярів дерми хворих до тепла і те, що на початку захворювання спостерігаються так звані приливи, пізніше – телеангіектазії та інші прояви дерматозу. За даними більшості авторів інфекційний генез розацеа не підтверджується, і увага приділяється судинним, нейроендокринним та іншим патогенетичним чинникам захворювання. Серед різноманітних факторів патогенезу саме судинним порушенням надається ключове значення [8].

Приділяється увага і впливу рефлексорної реакції, при якій незважаючи на те, що безпосередній вплив алкоголю, гарячих напоїв, гострих страв, кави, цитрусових не доведено, ці продукти рекомендується виключати як такі, що провокують появу еритеми і, стимулюючи слизову оболонку шлунка, рефлексорно розширюють судини обличчя. Таким чином, дослідження механізмів нейросудинної дисрегуляції як ключової патофізіологічної мішені патогенезу розацеа є актуальною задачею, вирішення якої може надати нові можливості в лікуванні таких хворих [9].

Мета дослідження – вивчити клінічні прояви порушень нейросудинної регуляції у жінок, хворих на розацеа, та визначити патофізіологічні мішені, які їх можуть спричиняють.

Матеріали та методи. Клінічно та лабораторно обстежено 47 жінок, віком від 18 до 55 років, хворих на розацеа, які страждали на прояви дерматозу від 1 до 12 років. Проведено порівняльний статистичний аналіз анамнестичних та об'єктивних даних (за допомогою програми «STATISTICA®6.0») у вікових групах пацієнок: від 18 до 35 років (перша група – 25 жінок) та від 36 до 55 років (друга група – 22 жінки).

Ретельне анамнестичне дослідження дозволило виявити, що у всіх хворих відмічалися так звані приливи раптового почервоніння (з відчуттям жару) шкіри обличчя, які з'являлися задовго до появи інших ознак розацеа в основному під впливом трьох груп «провокуючих» факторів (без достеменної різниці в порівняльних групах – $p > 0,05$): емоцій (у 20 – 38,5%), розладів менструального циклу (у 17 – 32,7%), різноманітних зовнішніх чинників (у 15 – 28,8%); тобто, приливи були обов'язковим і самим раннім із видимих симптомів захворювання. Такі прояви раптових приливів у типовій для розацеа локалізації осередків ушкодження спочатку обмежувалися назо-лабіальною областю, тривали від декількох хвилин до декількох годин та безслідно зникали. Ця реакція почервоніння незалежно від того, чим вона була викликана, невдовзі з'являлася повторно. Саме повторне рецидивуюче почервоніння шкіри обличчя у схильних до розвитку розацеа осіб розцінюється як «прерозацеа» (якщо враховувати патофізіологічні класифікаційні аспекти дерматозу за J. K. Wilkin, 1994 – послідовність стадій розацеа: прерозацеа, судинна, запальна, пізня розацеа).

Ця, так звана «лівідна приливна еритема» (transient-erythema, прерозацеа), з кожним наступним її рецидивуванням після періодів ремісії (які продовжувалися у хворих більш старшого віку інколи місяці та роки), поступово ставала більш насиченою, нерідко переходила на оточуючі ділянки шкіри обличчя («синюшна приливна еритема»; persist-

erithema), а у 2 (3,8%) відмічався ціаноз в цих ділянках у холодні дні. На її місці з'являлась помірна інфільтрація і так званий феномен телеангіектазії (PERT: posterythema-revealed teleangiectasia), тобто – весь комплекс васкулярного етапу розвитку розацеа.

Наявність телеангіектазій за даними психологічного опитування стала найбільш вагомим чинником появи у хворих ознак психоемоційних розладів, які були достовірно ($p < 0,05$) більш виразними у другій групі жінок.

Поступово на такому фоні виникали спочатку ізольовані, а потім і згруповані запальні рожево-червоні папули, нерідко – вкриті ніжними лусочками, більшість із яких пізніше нагноювалася. У окремих пацієнток (8 – 15,4%) в зоні ушкодження шкіри відмічався незначний її набряк, який не супроводжувався суб'єктивними відчуттями (так званий «стерильний поверхневий дермальний субклінічний целюліт», так як вміст з шкіри цих ділянок та з папуло-пустул був стерильним).

Результати та їх обговорення. Із клінічних проявів, які виявлялися у обстежених жінок, залишаються не з'ясованими остаточно причини саме частих епізодів приливів (перша стадія), які індукуються частіше і легше ніж рум'янець збентеження, а пусковими механізмами таких спалахів були не тільки емоційні стреси, але і вживання гострої, пряної їжі, алкоголю, інсоляція та температурні коливання, розлади менструального циклу. Така еритема супроводжувалася, зазвичай, відчуттям жару та тепла і тривала кілька хвилин або навіть годин і зникала безслідно (тобто, мала типовий для розацеа-приливів перебіг). На протязі кількох місяців, а інколи, у окремих пацієнток – і років, еритема ставала стійкою (більш насиченою із синюшним відтінком) та більш поширеною (з ураженням шкіри щік, чола, підборіддя), і протягом цього часу розвивалися і ставали більш рельєфнішими телеангіектазії.

Аналіз отриманих даних клінічного обстеження хворих було

проведено за алгоритмом можливої послідовності «включення» різних механізмів, які могли б впливати на відповідні прояви розацеа, тому перш за все це стосується генетичних чинників регуляції діяльності нервово-судинного комплексу (так би мовити патофізіологічна нейросудинна «мішень» № 1). Навіть такі характерні для розацеа прояви, як телеангіектазії [13] за визначенням American Venosum Forum – це так звані Spider Veins («вени павучки») можуть спостерігатися у хворих із фенотипічними хромосомними аномаліями різного порядку, що представлені численними ураженнями шкіри, які з'являються в ході ембріогенезу (гіпереластична шкіра, надмірна кількість телеангіектазій), а також при моногенних захворюваннях, обумовлених хромосомною нестабільністю, де вони виявляються поряд із неврологічними та психологічними розладами, вадами розвитку, імунодефіцитними станами, підвищеною схильністю до злоякісних новоутворень. Зокрема, при синдромі Блума (розвивається внаслідок мультигенетичного пошкодження одразу кількох генів і успадковується за автономно-рецесивним типом) виявляються телеангіектазії, поряд із фоточутливістю і гіпереритемою шкіри обличчя [7]. Генетична детермінація розташування термінальних судин (за Фітцпатриком [6]) відноситься до вагомих чинників найбільш важливого механізму розвитку розацеа – судинного, який впливає на такі показники мікроциркуляторного русла шкіри, як судинна реактивність, регуляція судинного тону, рефлекторні розлади судин обличчя, їх посилену проникність та вазоділятацію, що й призводить до розвитку еритеми, відчуттів печії, поколювання, сверблячки, реакції приливів.

Проблема значущості судинних мішеней стосується і міжклітинних відносин в процесі ангіогенезу (нейросудинна «мішень» №2), так як моноклеарні периферичної крові можуть трансформуватися в ендотеліоцити (феномен трансдиференціювання), а завдяки такій

специфічній популяції як поліпотентні прогеніторні стовбурові клітини, які циркулюють у кровотоці та можуть вбудовуватися в ушкоджені ділянки судинного ендотелію і стимулювати проліферацію ендотеліоцитів, ініціюється утворення нових мікросудин. При цьому ріст судин здійснюється або завдяки розвитку капілярів (ангіогенез), або – шляхом ремоделювання предіснуючих артеріолярних з'єднань в колатеральні судини (артеріогенез).

Дискутується питання про переважання кількості жінок серед осіб, що хворіють на розацеа, так як є дані про те, що кількість чоловіків не менша, але вони не так часто звертаються з відповідною проблемою до дерматолога чи косметолога. Але, у відповідності до мети цього дослідження, слід відзначити аспект (нейросудинна «мішень» №3), на який, зазвичай, не надається достатньої уваги – те, що «пусковим» механізмом у жінок є саме нейрогуморальні (і нейрогормональні) розлади гіпоталамо-гіпофізарно-гонадної системи (які також у окремих пацієнток генетично детерміновані), і саме в цій системі «народжуються» перші сигнальні інформаційні імпульси (на різних рівнях), які спочатку саме по ній і передаються у вищі центри головного мозку як цієї системи, так і інші центри, зокрема, і центру гемодинаміки (нейросудинна «мішень» №4), а вже низхідні імпульси від цього центру надходять до головного місця перших проявів захворювання – нейросудинний комплекс обличчя (патофізіологічна «мішень» № 5).

Функціональні розлади нервової системи, у тому числі емоційного характеру, є одними з факторів, які провокують такий симптом розацеа як почервоніння обличчя – клінічний прояв судинної гіперреактивності. Важливим є також те, що вегето-судинна дистонія судин шкіри спостерігається саме в ділянці іннервації трійчатого нерва, що на думку В. П. Федотова [10] має особливе значення, як свідчення того, що порушення мозкового впливу на тонус судин обличчя перш за все

впливає на лицьову вену, що призводить до перерозподілу кровотоку та венозного стазу в області відтоку *venaе асіалісісіве фангуларісі*, і саме вона відповідає найбільш типовій топографії розацеа. Саме тому у жінок середнього та старшого віку часто розацеа поєднується з мігренню, від чого може залежати реакція приливів. Ця реакція залежить також як мінімум від 5 груп факторів: реакції великих судин (вена – *jugularis interna*, артерія *carotis communis*); діяльності структур головного мозку; вазоактивних пептидів, у тому числі шлункового тракту; медіаторних біологічно активних сполук, які відіграють значну роль в патогенезі дерматозу (брадикінін, серотонін, гістамін, нейропептиди); активації калікреїнінової системи. Припускається, що активація цієї системи в слинних залозах також у певній мірі може пояснити обмежену локалізацію приливів в області обличчя. Важливим у відношенні цієї системи є те, що кініни в надзвичайно малих концентраціях змінюють тонус судин та підвищують проникливість капілярів, а калікреїн приймає участь в утворенні значної кількості брадикініну, який володіє вазоактивною дією. Під впливом алкоголю, емоційних стресів калікреїн виділяється слизовою оболонкою шлунка та/або осередками хромафінної тканини і, таким чином, замикається своєрідне «брадикінінове порочне коло». У цьому зв'язку багато авторів розглядають брадикінін як ефектор розацеа через підвищену чутливість брадикінінових рецепторів на обличчі, чим пояснюють у тому числі переважну локалізацію висипки в цій області.

На думку багатьох дослідників, мікроциркуляторне русло шкіри є головною ареною розвитку розацеа і у молодих жінок, у яких методом лазерної флуометрії встановлено, що при еритематозній стадії дерматозу показники мікроциркуляції є підвищеними більш ніж в три рази, що може свідчити про вплив локальної гіперемії в осередках ураження, зменшення варіабельності рівня перфузії, зростання кількості

внутрішньосудинних еритроцитів і відображає гіперемічний тип гемодинаміки. При еритемато-папульозній стадії відмічається така ж, але менш виразна, тенденція і це диктує необхідність включення вазоактивних препаратів в систему комплексного лікування хворих.

Нервово-судинний комплекс є тісно зв'язаним з сально-волосяним комплексом (також ключовою мішенню патогенезу розацеа), в якому потужною рефлексогенною зоною є сітка капілярів (нейросудинна «мішень» № 6), і через регуляцію стану судин нервовою системою координується обмін різноманітних медіаторів не тільки в крові, але і в цих структурах, причому цей процес відрізняється як у залежності від віку людини, так і має певні відмінності у відношенні шкіри обличчя, як основного місця, де проявляється захворювання (більша активність медіаторів холінергічної системи в місцях локалізації мімічних м'язів та пушкового волосся).

Мають значення й інші функціональні призначення нервової системи з урахуванням суттєвих емоційних (нейросудинна «мішень» № 7 – лімбічні центри головного мозку) зрушень при цьому дерматозі. На думку М. О. Дашко та О. О. Сизон [4] наявність висипки на видимих ділянках шкіри у пацієнтів викликає клінічні прояви, які свідчать про стресові впливи на рівні реактивної та особистісної тривожності (нейросудинна «мішень» № 8 – гіпоталамічні та коркові центри головного мозку), які автори виявляли у обстежених ними жінок у віці від 18 до 45 років. Ці фактори можуть впливати на інші патогенетичні ланки захворювання, що стає одним із чинників резистентності до навіть сучасних методів лікування. У жінок при цьому за наявності гормональних розладів спостерігаються порушення менструального циклу [3].

Більшість вчених [2; 5; 8] також вважають порушення вегетативної іннервації судин шкіри (нейросудинна «мішень» № 9) важливим

моментом патогенезу розацеа і, зокрема, хронічний його перебіг залежить від локального порушення вегетативного тону судин різного функціонального призначення – на тлі домінування тону симпатичної нервової системи відмічається спазм артеріол, зниження тону вен, несистемне ураження капілярів. Власне ураження судин обличчя розглядається як ангіоневроз, що є проявом одного із видів вегетосудинної дистонії. Окрім локальних змін у хворих розацеа виявляються і системні порушення мікрогемодинаміки, бо в процесі розвитку нейроциркуляторної дистонії активується кініногенез. Кініноактивувальною дією володіють також гістамін та серотонін, а кінінорегулюючою – простагландини. Всі ці пептидні сполуки впливають як на тонус судин, так і на розвиток запальної реакції шкіри при розацеа. Кінінова система за допомогою спільних механізмів контролю та активації зв'язана і з фібринолітичною та згортувальною системами такими білковими регуляторами як С1-естеразний інактиватор та альфа-2-макроглобулін. Вважається, що брадикініну належить провідна роль у здійсненні ефектів кінінів при розацеа. При розацеа виявляється вегетосудинна дистонія (при реоенцефалографії та ультразвуковій доплерографії констатовано виражений гіпертонус артерій голови середнього та дрібного калібру).

Дослідження цих аспектів можуть сприяти новій трактовці як реактивних змін судинного русла шкіри та механізмів регуляції гемодинаміки в артеріальних і венозних судинах її шарів з верифікацією порушень кровопостачання похідних шкіри, так і механізмів розвитку сенсорних та автономних нейропатій (нейросудинна «мішень» № 10), які супроводжують розвиток багатьох дерматозів (у тому числі й розацеа). Врахування механізмів вазорегуляції може дозволити обґрунтувати методи корекції захворювань, пов'язаних із ангіопатіями різного ґенезу (нейтральний та тканинний/локальний компоненти контролю судинного

тонусу, нейромедіатори, гормони, інші біологічно активні сполуки, які приймають у цьому участь), але ці аспекти проблеми розацеа ще недостатньо вивчені. Важливим є урахування стану як сенсорних структур нервового апарату шкіри (чутливих нервових закінчень), так і особливостей автономної вегетативної (ВНС) регуляції нервами переважно симпатичного відділу ВНС, еферентні закінчення яких розташовані на судинах, залозах, м'язі, що підіймає волосся. Тобто, вивчення вищезазначених сполук є патогенетично обґрунтованим при розацеа, з урахуванням вказаних механізмів дисрегуляції нервово-судинного та сально-волосяного комплексів при розацеа. Ці ж сполуки можуть мати важливе значення і для механізмів появи телеангіектазій та розвитку еластозу при розацеа, тому що провідним нейромедіатором закінчень нервів в шкірі є ацетилхолін, а також деякі нейропептиди, які приймають участь як в анафілактичних реакціях, так і в репаративних процесах.

Зміни наступають і в капілярах, петлі яких у сосочках зникають, і вони власне є залишками підепідермального судинного сплетіння, яке також в принципі зникає. Більш глибокі судини (нейросудинна «мішень» № 11) малочисленні, їх стінки склерозуються, просвіти нерідко облітеровані з вакуольною дегенерацією. Як в артеріальних, так і в венозних судинах, змінюється еластика (вени – розширені) та іннервація. За рахунок морфофункціональних змін в судинах, а також вищезазначених обмінних процесів, відбувається порушення терморегуляційної функції, що залежать не тільки від теплових, але й судинних центрів в коркових та підкоркових структурах головного мозку (сповільнена та слабка збудливість їх клітин, значне зниження сили гальмівних процесів в корковій динаміці).

Нейросудинною «мішенню» (№ 12) при розацеа може бути і процес взаємовідносин між клітинами епідермісу і капілярами сосочків дерми за

участю базальної мембрани, що їх розділяє, тому що однією із найбільш вразливих ділянок при різних дерматозах і розладів міжклітинних кооперацій (у тому числі – при розацеа) є епідермальньо-дермальний бар'єр, порушення якого супроводжують захворювання шкіри, особливо ті, які зв'язані з процесами гіперпроліферації та кератинізації [1]. Це залежить від низки факторів, пов'язаних із базальною мембраною. Хімічні компоненти та інтегринові рецептори кератиноцитів приймають участь як в проліферації, так і в міграції клітин епідермісу, а стан цього бар'єру модулюють паракринні фактори, до яких відносяться і ейкозаноїди (особливо – простагландини), що також необхідно враховувати при дослідженнях хворих на розацеа, у зв'язку із великим значенням цих сполук в регуляції функціональних властивостей судин шкіри.

Не є остаточно вирішеною і проблема наявності телеангіектазій (нейросудинна «мішень» № 13) у хворих розацеа. При більш розширеному пошуку механізмів такого прояву на шкірі за даними American Venous Forum встановлено, що на ретикулярний варикоз (наявність розширених синявих завитих субдермальних вен діаметром 1-3 мм) страждає біля 50% дорослого населення Землі [12], але на думку багатьох вчених [9; 11] поширення такого ушкодження вен може бути значно більшим, так як до статистичних звітів з цієї проблеми не включаються пацієнти, у яких виявляються телеангіектазії (так звані «вени-павучки» – spider vens), бо більшість із них звертаються до лікаря лише у зв'язку з косметичного незадоволення і не відмічають у себе суб'єктивних відчуттів в місцях їх локалізації на шкірі, і лише у окремих пацієнтів відмічаються локальні ноцицептивні розлади. За класифікацією CEAP (Clinical Etiologic Anatomic Pathophysiologic) і телеангіектазії і ретикулярний варикоз включають до категорії «С», тобто таких ушкоджень поверхневих вен шкіри, які не зумовлюють не тільки

суб'єктивної симптоматики, але й трофічних порушень.

Телеангіектазії, згідно розподілу первинних морфологічних елементів висипки, відносяться до плям (зміни кольору шкіри без змін її рельєфу), зокрема – до незапальних набутих судинних плям, поява яких може бути пов'язана з невірним розвитком шкіри, стійким розширенням поверхневих кровоносних судин [8]. Але на думку патофізіологів, причини розвитку телеангіектазій слід розглядати і з позицій фізіологічних процесів гемостазу, а згідно відповідних класифікацій їх відносять до таких гемостазопатій (діатезів) як вазопатії, які за механізмом розвитку бувають запальними (як при васкулітах), так і диспластичними. Ці останні розвиваються внаслідок пошкодження стінок мікросудин, зв'язаними з порушеннями сполучної тканини судинної стінки (неповноцінність стінки), і вони можуть бути як спадковими, так і набутими. Це локальні дефекти такої тканини, і в їх патогенезі мають значення як мінімум три групи факторів: потоншення стінок судин та розширення їх просвіту; неповноцінність локального гемостазу, зумовлена недостатньою кількістю та неповноцінністю колагену, яка порушує адгезію тромбоцитів; легка ранимість судин.

З такої ж точки зору розглядаються і дані про наявність у хворих на розацеа парезу (нейросудинна «мішень» № 14) іннервації мілких судин з наступним розвитком стазу. З урахуванням того, що стаз (нейросудинна «мішень» № 15) – це зупинка руху крові в мілких артеріях, венах чи капілярах у відношенні розацеа мова йде про такий його різновид як справжній (капілярний) стаз, чинниками якого як раз і є найбільш часто впливи екзогенних ірритантів (надмірне місцеве тепло і т. п.), а ще Ю. Конгейм (1867), що започаткував цей термін, відносив його власне тільки для четвертої (кінцевої) стадії порушення місцевої гемодинаміки, інші три попередні є також важливими для проявів розацеа. Перша з них обумовлена рефлекторним спазмом артеріол та скороченням

гладеньких м'язів судин під впливом катехоламінів, які виділяються з адренергічних нервів. Друга стадія обумовлена чотирма механізмами (нейрогенний, фізико-хімічний, метаболічний, медіаторний), причому до останнього належать як раз ті з них, що і є важливими в патогенезі розацеа – брадикінін, гістамін, серотонін, простагландини. В перехід від другої до третьої стадій серед факторів важлива роль належить і втраті венулами еластичних властивостей, тобто те, що в літературі зазначається як еластоз. Терміном «парез» зазначається часткова втрата довільних рухів, але стосовно розацеа мова йде в більшій мірі за так звану функціональну денервацію. Вказаний вище еластоз (при розацеа – актинічний) також відноситься до ангіоневрозів, тобто до різновидів судинних патологічних станів шкіри, які мають хронічний перебіг та обумовлені розвитком функціональної недостатності периферичного кровообігу внаслідок порушення іннервації судин, рефлекторного спазму артеріол та пониження тону вен, як і зазначалось вище, і при яких в клінічній картині превалюють симптоми ушкодження шкіри у формі застійної (рідше – активної) гіперемії та нерідко формуються телеангіектазії. Для ангіоневрозів основними причинними факторами є порушення нейроендокринної регуляції.

Актинічний еластоз (нейросудинна «мішень» № 16) структур обличчя також може бути пов'язаний із низкою судинних особливостей: будова судин шкіри в цій зоні залежить від ступеня її рухомості, а більшість артерій та їх петель відповідають ходу сполучнотканинних волокон і мають звільясту форму; капіляри шкіри цієї області як за походженням, так і за своєю функцією є тісно пов'язаними з пухкою сполучною тканиною. Передбачається, що кровоносні та лімфатичні судини первинно не залучаються до запального процесу, а їх ділятація відбувається опосередковано і обумовлена саме актинічним еластозом.

Безумовно, зазначення вказаних вище 16 патофізіологічних

«мішеней» порушень нейросудинного комплексу при розацеа носить умовний характер, їх набагато більше, але кожна з них може стати «пусковою» для розвитку захворювання і індивідуально розрізнятися у окремих хворих.

Висновки.

Такі клінічні прояви розацеа як відчуття приливів, еритема, телеангіектазії в регіонах шкіри, де найбільш часто локалізується висипка при цьому захворюванні (обличчя, декольте) мають тісний зв'язок із гемодинамічними розладами і незважаючи на те, що вони в значній мірі обумовлені регіональними (мікроциркуляторними) порушеннями, провідну роль в їх ґенезі відіграють центральні регуляторні механізми, але необхідно враховувати всі можливі патофізіологічні «мішені» ушкодження нейросудинного комплексу в системі комплексного (загального та топічного) лікування хворих.

Література:

1. Бардова К. О. Корекція порушень епідермального бар'єру. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2017. № 1 (64). С. 87-91.
2. Возианова С. В. Розацеа. *Дерматолог*. 2013. Т. 4 (№ 1). С. 46-53.
3. Горячкина М. В., Белоусова Т. А. Современные представления о патогенезе, клинике, терапии акне у женщин. *Российский медицинский журнал*. 2012. № 22. С. 1153.
4. Дашко М. О., Сизон О. О. Роль хронічного стресу, реактивної та особистісної тривожності і деяких нейроендокринних, метаболічних та імунологічних порушень у патогенезі акне. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2019. № 2 (73). С. 7-17.
5. Дащук А. М., Куцевляк Л. О., Карабан О. М. *Клиническая дерматология*. Харьков: САМ, 2015. 769 с.

6. *Дерматология Фицпатрика в клинической практике*: в 3 т. К. Вольф, Л. А. Голсмит, С. И. Кац и др.; пер. с англ.; Под общ. ред. акад. А. А. Кубановой. Т. 2. Москва: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2012. 842 с.
7. Поліщук Д. С., Поліщук С. Й., Комарніцька В. С. Клінічний випадок еритеми природженої телеангіектатичної – синдром Блума. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2017. № 3 (66). С. 97-99.
8. Степаненко В. И., Шупенько Н. М., Сызон О. О., Коган Б. Г., Клименко А. В., Федорич Л. Я. Себорея, угревая болезнь (акне) и акнеформные заболевания. *Дерматология, венерология*. Ред. проф. В. И. Степаненко. К.: КИМ, 2012. С. 370-382.
9. Теплий В. В., Корольова Х. О. Оптимізація підходу до лікування ретикулярного варикозу та телеангіектазій. *Український журнал дерматології, венерології, косметології*. 2016. № 2 (61). С. 41-44.
10. Федотов В. П. Розацеа и амикробные пустулезы. *Клинические лекции по дерматовенерологии, косметологии и эстетической медицине*. Кол. моногр. / под ред. В. П. Федотова, А. И. Макаруча. Запорожье: Просвіта, 2017. Т. 5. С. 138-160.
11. Friedmann D. P., Liolios A. M. Wu D. C. A Randomized Double-Blind, Placebo-Controlled Study of the effect of a High-Potency Topical Corticosteroid After Sclerotherapy for Reticular and Teleangiectatic Veins of the Lower Extremities. *Dermatol. Surg.* 2015. V. 41 (10). P. 1158-1163.
12. Smith P. C. Management of reticular veins and teleangiectases. *Phlebology*. 2015. V. 30, Suppl. 2. P. 46-52.
13. Vaidianathan S. Venous Teleangiectasia and Reticular Veins: Clinical Class C1. *Chronic Venous Disorders of the Lower Limbs*. 2014. Ch. 20. P. 207-213.

References:

1. Bardova, K.O. (2017). Korekciya porushen` epidermal`nogo bar'yeru [Correction of epidermal barrier disorders]. *Ukrainian Journal of Dermatology, Venerology, Cosmetology*, 1(64), 87-91. [in Ukrainian]
2. Vozianova, S.V. (2013). Rozacea [Rosacea]. *Dermatolog*, 4(1), 46-53.
3. Gorjachkina, M.V. and Belousova, T.A. (2012). Covremennye predstavleniya o patogeneze, klinike, terapii akne u zhenshhin [Modern ideas about the pathogenesis, clinical features, acne therapy in women]. *Rossijskij medicinskij zhurnal* [Russian medical journal], 22, 1153. [in Russian]
4. Dashko, M.O. and Sy`zon O.O. (2019). Rol` xronichnogo stresu, reakty`vnoyi ta osoby`stisnoyi try`vozhnosti i deyaky`x nejroendokry`nny`x, metabolichny`x ta imunologichny`x porushen` u patogenezi akne [The role of chronic stress, reactive and personal anxiety and some neuroendocrine, metabolic and immunological disorders in the pathogenesis of acne]. *Ukrainian Journal of Dermatology, Venerology, Cosmetology*, 2(73), 7-17. [in Ukrainian]
5. Dashhuk, A.M., Kucevljak, L.O. and Karaban, O.M. (2015). Klinicheskaja dermatologija [Clinical Dermatology], Har'kov: SAM. [in Russian]
6. *Dermatologija Ficpatrika v klinicheskoy praktike* [Dermatology Fitzpatrick in clinical practice]. (2012). Vol'f, K., Golsmit, L.A., Kac, C.I. et al. (Ed.); translated, Kubanova, A.A. (Ed.), T. 2, Moskva: BINOM, Laboratorija znanij. [in Russian]
7. Polishhuk D. S., Polishhuk S. J., Komarnicz`ka V. S. Klinichny`j vy`padok ery`temy` pry`rodzhenoyi teleangiektaty`chnoyi – sy`ndrom Bluma [Clinical case of congenital telangiectatic erythema – Bloom's syndrome]. *Ukrainian Journal of Dermatology, Venerology, Cosmetology*, 3(66), 97-99. [in Ukrainian]
8. Stepanenko, V.I., Shupen'ko, N.M., Syzon, O.O., Kogan, B.G., Klimenko, A.V. and Fedorich, L.Ya. (2010). *Seboreya, ugrevaya bolezni' (akne) i akneformnye zabolevaniya* [Seborrhea, acne and acneiform diseases].

Dermatologiya, venerologiya, prof. Stepanenko, V.I. (Ed.), Kiev: KIM, 370-382. [in Russian]

9. Teply`j, V.V. and Korol`ova, X.O. (2016). Opty`mizaciya pidxodu do likuvannya rety`kulyarnogo vary`kozu ta teleangiektazij [Optimization of the approach to the treatment of reticular varicose veins and telangiectasias]. *Ukrainian Journal of Dermatology, Venerology, Cosmetology*, 2(61), 41-44. [in Ukrainian]

10. Fedotov, V.P. (2017). *Rozacea i amikrobnnye pustulezy*. Klinicheskie lekicii po dermatovenerologii, kosmetologii i jesteticheskoy medicine [Rosacea and amicrobial pustulosis. Clinical lectures on dermatovenerology, cosmetology and aesthetic medicine]. in Fedotov, V.P. and Makarchuk (Ed.), A.I., Zaporozh'e: Prosvita, 138-160. [in Russian]

11. Friedmann, D.P., Liolios, A.M. and Wu, D.C. (2015). A Randomized Double-Blind, Placebo-Controlled Study of the effect of a High-Potency Topical Corticosteroid After Sclerotherapy for Reticular and Teleangiectatic Veins of the Lower Extremitiens. *Dermatol. Surg.*, 41(10), 1158-1163.

12. Smith, P.C. (2015). Management of reticular veins and teleangiectases. *Phlebology*, 30, 2, 46-52.

13. Vaidianathan, S. (2014). Venous Teleangiectasia and Reticular Veins: Clinical Class C1. *Chronic Venous Disorders of the Lower Limbsm*, 20, 207-213.

УДК: 378.018.43:004]:378.046-021.68

**АДАПАТЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРОВІЗОРІВ-ІНТЕРНІВ ЗА
УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА СТРУКТУРИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

доктор медичних наук Білай І. М.,

<https://orcid.org/0000-0003-0938-6299>

belay250455@gmail.com

кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.,

кандидат медичних наук, Білай А. І.,

кандидат медичних наук, Красько М. П.,

кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О.,

кандидат медичних наук, Рибалко Т. П.

Запорізький державний медичний університет, м. Запоріжжя, Україна

В статті наведена методика дистанційної освіти провізорів-інтернів за умов пандемії COVID-19 з використанням різноманітних методів дистанційного навчання за допомогою сучасних інформаційних технологій та способів комунікації. Відображенні методики проведення лекцій, практичних, семінарських занять та самостійної роботи. Описані можливі способи контролю знань за допомогою сервісів MS office 365.

Ключові слова: післядипломна освіта, дистанційна освіта, викладання клінічної фармації.

доктор медичних наук, Білай І. М., кандидат фармацевтичних наук Демченко В. О., кандидат медичних наук Білай А. І., кандидат медичних наук Красько М. П., кандидат фармацевтичних наук Остапенко А. А., кандидат медичних наук Рибалко Т.П. Адаптация учебного процесса провизоров-интернов в условиях пандемии COVID-19 и структуры дистанционного

образования / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, г. Запорожье

В статье приведена методика дистанционного образования провизоров-интернов в условиях пандемии COVID-19 с использованием различных методов дистанционного обучения с помощью современных информационных технологий и способов коммуникации. Отображению методики проведения лекций, практических, семинарских занятий и самостоятельной работы. Описаны возможные способы контроля знаний с помощью сервисов MS office 365.

Ключевые слова: последипломное образование, дистанционное образование, преподавание клинической фармации.

Doctor of Medical Sciences, Belay I. M., Candidate of Pharmaceutical Sciences Demchenko V. O., Candidate of Medical Sciences Belay A. I., Candidate of Medical Sciences Krasko N. P., Candidate of Pharmaceutical Sciences Ostapenko, A. A., Candidate of Medical Sciences Rybalko T. P. Adaption of pharmacist-intern's education in COVID-19 pandemic and structure of distance education / Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine, Zaporizhzhya.

The article describes the method of distance education of pharmacist-interns in the context of the COVID-19 pandemic using various distance learning methods with modern information technologies and communication methods. There is displaying the methodology of lectures, practical, seminars and independent work. It shows possible ways to control knowledge using MS Office 365 services.

Key words: postgraduate education, distance education, teaching clinical pharmacy.

Постановка проблеми. Клінічна фармація вивчає основні

принципи та напрямки проведення медикаментозної терапії окремих захворювань. Вона базується на експериментальних даних і теоретичних положеннях фармакології, медико-біологічних наук, а також на фактичному матеріалі клінічних дисциплін. Головним завданням курсу фармакотерапії є ознайомлення провізорів-інтернів з принципами медикаментозної терапії окремих нозологічних груп захворювань, що сприяє підвищенню професійної компетентності цих фахівців, формування в них широкої ерудиції. Така система підготовки сприяє більш раціональній організації роботи аптечної мережі, яка відіграє велику роль у забезпеченні ефективного і безпечного використання лікарських препаратів в практиці лікування хворих.

Метою цієї роботи є висвітлення шляхів удосконалення викладання деяких питань клінічної фармації для провізорів-інтернів на факультеті післядипломної освіти в умовах пандемії використовуючи методи дистанційної освіти.

Реалізація цих та інших завдань, які стоять перед курсом клінічної фармації, дозволяє провізорам-інтернам засвоїти науково обгрунтовані принципи застосування медикаментів, які сприятимуть усуненню недостатньої компетенції провізорів в області фармакотерапії, а також підвищить ефективність терапії і зменшить ризик, пов'язаний з комплексним використанням лікарських засобів. Крім того, подібна підготовка фахівців повинна передбачати їх активну участь в створенні нових та удосконаленні традиційних схем фармакотерапії.

Основним завданням післядипломної освіти є підвищення рівня практичної підготовки випускників вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів, їх професійної готовності до самостійної діяльності.

Необхідність організації дистанційного освітнього процесу в умовах пандемії змушує звернути увагу на оптимізацію проведення цього виду навчання. Сучасні тенденції змушують вищі навчальні заклади

запроваджувати дистанційні методи навчання в свій навчальний процес. Медичні спеціальності вимагають постійного вдосконалення знань фахівцями. Ми вважаємо єдиним перспективним засобом вирішення цієї проблеми є впровадження дистанційних онлайн курсів у систему програм для проведення дистанційної освіти. Нами був використаний пакет програм MS Office 365, а саме Teams®.

Сучасні підходи ставлять такі завдання перед викладачем для розробки структури дистанційного навчання: розробити тематичний план з дисципліни, створити актуальні завдання та методи контролю. При створенні тематичного плану викладач повинен звернути увагу на всі види компетенції, якими провізор повинен володіти для професійної діяльності. Також необхідно використовувати можливість запису відеолекцій для демонстрації їх провізорам-інтернам і слухачам курсів підвищення кваліфікації, що зараз активно впроваджуються на нашій кафедрі. Повинен використовуватися особливий підхід при розробці завдань для кожної теми. Він повинен базуватися на моделюванні конкретної проблеми перед провізором, яка може з'явитися перед ним під час професійної діяльності. Особливу увагу слід приділити методам контролю виконання самостійної роботи залежно від виду завдань і способи їх вирішення.

При впровадженні дистанційного навчання перед викладачем ставляться наступні завдання: розробити тематичний план з дисципліни, створити актуальні завдання для провізорів-інтернів та методи контролю. Під час створення тематичного плану викладач мусить звернути увагу на усі ланки дисципліни з якими провізор може зустрітися під час професійної діяльності. Під час розробки завдань для кожної теми повинен використовуватися особливий підхід. Він має базуватися на моделюванні конкретної проблеми перед провізором, яка може з'явитися перед ним під час професійної діяльності, яку він має самостійно

вирішити. Особливу увагу слід приділити методам контролю виконання самосійної роботи, в залежності від виду завдань та способу їх вирішення.

Навчальний заклад має можливість надати провізорам-інтернам методичні та навчальні матеріали через мережу інтернет використовуючи існуючі платформи (moodle® або edx). Також викладачі можуть надавати відео чи аудіо записи лекцій, можуть проводити дистанційні консультації чи вебінари. Треба відмітити, що використання вищим навчальним закладом спеціальних програм для дистанційної освіти дозволяють проводити дистанційний контроль засвоєння знань інтернів у вигляді тестів, ситуаційних задач або підготовки докладів чи рефератів.

Серед переваг пропонованого формату дистанційного навчання — не лише отримання сучасних знань з перших вуст провідних вітчизняних науковців, закладення у професійну свідомість слухачів інструментарію доказової медицини та фармації, але й система зворотнього зв'язку: можливості багаторазового засвоєння знань шляхом повторного опрацювання лекційного матеріалу on-line, а також швидкої перевірки отриманих знань шляхом виконання тестових завдань.

Крім того, необхідно постійно удосконалювати лекційну інформацію, поповнюючи її останніми науковими даними. Не секрет, що провізорів-інтернів перш за все цікавлять питання клінічної фармації і фармацевтичної опіки. Необхідно працювати над написанням навчальних і навчально-методичних посібників для провізорів з урахуванням використання їх для підготовки онлайн-курсів. Зумовлений цей факт об'єктивними причинами, як неможливістю отримання деяких навчальних посібників, завантаженість працівників. Практичні і семінарські заняття повинні проходити на високому теоретичному і практичному рівні.

Негативним є те, що наших провідних фахівців і викладачів не залучають до написання, адаптації і коректування типового навчального плану і уніфікованої програми передатестаційних циклів за фахом «Загальна фармація», «Організація і управління фармацією», «Аналітично-контрольна фармація». Хотілося б мати єдиний навчальний план із зазначеною кількістю годин, відведених на вивчення основних дисциплін. Та й тематика лекцій, семінарів і практичних занять не зовсім коректна і не завжди збігається з нашою.

Як пропозиції щодо оптимізації онлайн-курсів хотілося відзначити наступне: встановити облікову базу дистанційних курсів: кількість годин, у якому вигляді представляти лекційний матеріал, практичні й семінарські заняття, розробити робочі програми; переробити екзаменаційні тести за програмою, які застаріли й потребують повного оновлення; розробити навчально-методичні і навчальні посібники зі всієї тематики онлайн-курсів, проведених через циклову комісію з фармацевтичних дисциплін; удосконалювати лекції і практичні заняття, використовуючи сучасні інформаційні технології; брати участь в оформленні уніфікованої програми.

Висновки:

1. Постійне вдосконалення післядипломної освіти повинно покращувати професійні навички фахівців, звертаючи увагу на те, що провізор навчається під час виконання професійної діяльності. Велику увагу займає саме оптимізація самостійної роботи.

2. Виконання провізорами-інтернами різних видів самостійної роботи сприяє не тільки накопиченню знань, але і формуванню професійного мислення та спеціальних компетенцій.

Наш досвід показує високу ефективність і корисність, запропонованих методів тестового контролю знань по фармакотерапії.

Література:

1. Білай І. М. (2014) *Основи клінічної фармації: навчально-методичний посібник до практичних занять провізорів-інтернів зі спеціальності «Загальна фармація»*. Запоріжжя. 92 с.
2. Бойко А. І. (2013) *Реалізація концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011– 2020 рр.: завдання післядипломної підготовки провізорів*. Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. № 3. 42-45.
3. Білай І. М., Рижов О. А., Войтенко Г. М. та ін. (2015) *Клінічна фармація для провізорів інтернів: навчально-методичний посібник до практичних занять провізорів-інтернів зі спеціальності «Загальна фармація»*. Запоріжжя. 136 с.
4. Білай І. (2015) *Викладання побічної дії лікарських засобів на практичних заняттях провізорам-інтернам*. Науковий огляд. N 10(20). 1-5.
5. Янчук А. О., Кузнеченко С. О., Окол М. Є. (2018) *До проблем управління охороною здоров'я в контексті децентралізації влади та просторового планування в об'єднаних територіальних громадах*. Запоріжський медичний журнал. Том 20, № 5 (110). 717 – 722.

References:

1. Bilai I.M. (2014) *Osnovy klinichnoi farmatsii: navchalno-metodychnyi posibnyk do praktychnykh zaniat provizoriv-interniv zi spetsialnosti «Zahalna farmatsiia»*. Zaporizhzhia. 92 s.
2. Boiko A. I. (2013) *Realizatsiia kontseptsii rozvytku farmatsevychnoho sektoru haluzi okhorony zdorov'ia Ukrainy na 2011–2020 rr.: zavdannia pisliadyplomnoi pidhotovky provizoriv*. Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii. № 3. 42-45.
3. Bilai I. M., Ryzhov O. A., Voitenko H. M. ta in. (2015) *Klinichna farmatsiia dlia provizoriv interniv: navchalno-metodychnyi posibnyk do praktychnykh*

zaniat provizoriv-interniv zi spetsialnosti «Zahalna farmatsiia». Zaporizhzhia. 136 s.

4. Bilai I. (2015) M. *Vykladannia pobichnoi dii likarskykh zasobiv na praktychnykh zaniattiakh provizoram-internam. Naukovyi ohliad. N 10(20). 1-5.*

5. Yanchuk A. O., Kuznechenko S. O., Okol M. Ye. (2018) *Do problem upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia v konteksti detsentralizatsii vlady ta prostorovoho planuvannia v ob'dnanykh teritorialnykh hromadakh. Zaporozhskyi medytsynskyi zhurnal. Tom 20, № 5 (110). 717 – 722.*

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

УДК 355.23;339.19

УНІФІКАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ КОРДОНУ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)

кандидат педагогічних наук, Балендр А. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України,
Україна, Хмельницький

В статті розглядається проблема уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону на основі світового досвіду з метою подальшого використання передових ідей для модернізації системи професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України. Висвітлено особливості організації уніфікованої підготовки правоохоронців в США, країнах ЄС, правоохоронних агенціях різних країн світу. Автором було проаналізовано використання цього досвіду з метою його впровадження в систему професійної підготовки персоналу прикордонного відомства України.

Ключові слова: уніфікована підготовка, персонал прикордонних відомств, країни Європейського Союзу.

кандидат педагогических наук, Балендр А. В. Унификация подготовки специалистов в сфере охраны границы как научно-педагогическая проблема (на основе мирового опыта) / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины, Украина, Хмельницкий

В статье рассматривается проблема унификации подготовки специалистов по охране границы на основе мирового опыта с целью дальнейшего использования передовых идей для модернизации

системы профессиональной подготовки персонала Государственной пограничной службы Украины. Освещены особенности организации унифицированной подготовки правоохранителей в США, странах ЕС, правоохранительных агентствах разных стран мира. Автором был проанализирован полученный опыт с целью его внедрения в систему профессиональной подготовки персонала пограничного ведомства Украины.

Ключевые слова: унифицированная подготовка, персонал пограничных ведомств, страны Европейского Союза.

PhD in Pedagogics, A. Balendr Training unification of the border protection specialists as a scientific and pedagogical problem (based on world experience) / The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Ukraine, Khmelnytskyi

The article deals with the problem of the border guards' training unification based on world experience with the aim of further using the advanced ideas for the modernization of the system of professional training of the personnel of the State Border Guard Service of Ukraine. The unified training of law enforcement officers in the USA, EU countries, law enforcement agencies of different countries of the world have been highlighted. Nowadays, training of the Ukrainian border guards in accordance with European and world standards requires the study of the experience of unified training of border guards on the basis of world experience. The diversity of ways of protecting the border and the types of border agencies in the world puts forward the issue of unifying the training of personnel involved in the protection of borders. After integration of the unified curriculum into the national system of professional training, the learning process is directed in such a way that the students receive the same knowledge, skills and attitudes that will be required to perform their professional duties at the border regardless of the country of study. The author has analyzed the use of this

experience in order to implement it in the system of professional training of the personnel of the Ukrainian Border Guard Agency.

Key words: unified training, personnel of border guard agencies, European Union countries.

Вступ. Сьогодні до фахівців багатьох галузей висуваються нові вимоги, світ рухається до загальної освіти, це стосується й фахівців з охорони кордону, і якщо раніше прикордонники займались лише охороною державного кордону своєї країни, то тепер їм окрім цього потрібно брати участь у спільних патрулюваннях з представниками прикордонних відомств інших країн, у спільних прикордонних операціях Агенції FRONTEX (Європейська агенція прикордонної і берегової охорони), спільній роботі польових офісів EUBAM (Місія ЄС з прикордонної допомоги Молдові та Україні), програмах професійної мобільності, тощо. Тому нині спостерігається світова тенденція до уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону як прагнення до однаковості, оперативної сумісності та єдиної системи та форми підготовки.

Мета статті – висвітлити особливості уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону на основі світового досвіду з метою подальшого використання передових ідей для модернізації системи професійної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України (ДПСУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтернаціоналізації системи освіти України, її гармонізації з Європейським науковим та освітнім простором вивчали такі науковці як: Л. Барановська, В. Бобрицька, А. Заслужена. Практичні аспекти підготовки Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького досліджував І. Блощинський. Проте, наші розвідки

засвідчили, що наразі Ґрунтового аналізу питання уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону країн у світі не існує.

Виклад основного матеріалу. Уніфікація сучасного соціального розвитку, уніфікація сучасних наукових уявлень про навколишній матеріальний і нематеріальний світі (що є неминучим об'єктивним наслідком глобалізації) вимагають і уніфікованих освітніх процесів, сутність яких полягає у формуванні предметних уявлень про світ і професійних умінь і навичок на основі отриманих знань [1]. Академічний тлумачний словник термін "уніфікація" визначає як зведення чого-небудь до єдиної форми, системи, єдиних нормативів [2].

Вважається, що освітні програми повинні бути в значній мірі однаковими у всіх країнах світу, стандартними. Сьогодні, європейський вектор модернізації освітньої галузі спрямовує вітчизняні виші на реалізацію таких принципів ступеневої вищої освіти: міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у європейській освітній простір; перехід від кваліфікаційної до компетентнісної моделі підготовки фахівців; міждисциплінарність змісту навчальних планів і програм; широкий профіль спеціалізацій підготовки фахівців; гуманізація освіти проти надмірної технологізації; фундаменталізація інваріантної частини навчальних планів та гнучкість їх варіативної складової [3].

Розглядаючи питання уніфікації підготовки фахівців на особливу увагу заслуговує зарубіжний досвід інтеграції освіти, науки та бізнесу, що успішно реалізується в багатьох країнах (США, Великобританія, Канада, Австралія; Японія, Китай, Південна Корея; Німеччина, Франція, Бельгія, Нідерланди тощо) і довів свою ефективність, оскільки інтеграція є не тільки вдалою моделлю підготовки конкурентоспроможного фахівця, а й каналом впровадження інновацій в сферу економіки, що сприяє розвитку регіонів й різноманітних галузей виробництва [4].

Науковець А. Хворостов підкреслює, що уніфікація освіти не може викликати і не викликає особливих труднощів при здійсненні природничо-освітньої діяльності, однак соціальні навчальні дисципліни (політологія, соціологія, юриспруденція), які відчують вплив як суб'єктивних, так і національних чинників важко піддаються процесу уніфікації [1].

Говорячи про підготовку фахівців з охорони кордону, об'єктивною проблематикою є значна розбіжність в різних країнах щодо форм та способів охорони кордону, а також запровадження останнім часом змін в організації охорони кордону національними прикордонними службами [5]. Так, процеси уніфікації підготовки фахівців з охорони кордону у США розпочались у 2003 році, майже через рік після створення Департаменту Національної Безпеки (DHS). Функції прикордонної та митної служб почала виконувати Митно-Прикордонна Служба США (CBP), яка розробила і впровадила всеохоплюючу уніфіковану програму підготовки, з метою формування у персоналу всіх необхідних навичок. Уніфікована підготовка проводиться поетапно на базі Федеральному навчального центру правоохоронних органів (FLETC) у Глінко, штат Джорджія [6].

Зважаючи на різноманітність способів охорони кордону і видів прикордонних відомств у світі, нещодавно почали вживались заходи щодо уніфікації (гармонізації) підготовки й персоналу, задіяного в охороні кордонів. Найбільший сегмент підготовки фахівців з охорони кордонів країн ЄС охоплює Європейська агенція прикордонної та берегової охорони (FRONTEX). Ця агенція з 2005 року займається питаннями уніфікації підготовки персоналу відомств з функціями охорони кордону всіх країн ЄС.

Нині, прикордонна безпека Євросоюзу у великій мірі залежить від надійності, професіоналізму персоналу прикордонних служб і його здатності до взаємодії. Цю мету можливо реалізувати забезпечивши високоякісну підготовку співробітників, сформувавши у них професійне

ставлення і потребу до постійного вдосконалення своїх знань і навичок [7].

Сучасні вимоги Європейського законодавства до професійної компетентності фахівців з охорони кордонів ЄС є дуже високими [7]. Саме тому, метою уніфікованої підготовки прикордонників є забезпечення національних прикордонних служб кваліфікованими співробітниками, які мають необхідний рівень знань, навичок і компетенцій для виконання завдань з охорони кордону і, крім того, сформувавши необхідне ставлення й цінності цієї сфери діяльності.

Основою уніфікованої підготовки прикордонників у Євросоюзі є Уніфікована програма підготовки (УПП) фахівців з охорони кордону країн ЄС базового рівня [8], яка забезпечує надійне підґрунтя для ефективної взаємодії між прикордонниками різних країн ЄС, її було повністю узгоджено з Галузевою рамкою кваліфікацій (ГРК) у сфері охорони кордонів, і тому така підготовка прикордонників формує необхідний рівень знань, навичок і компетенцій, що відповідає четвертому рівню за Європейською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК) [13].

Після проходження базової уніфікованої підготовки прикордонники здатні самостійно виконувати свої основні функції, розвиватися на основі власного досвіду, постійно удосконалювати свої професійні навички, стаючи більш кваліфікованими спеціалістами для виконання певних функцій з охорони кордону [7].

Українське прикордонне відомство, зважаючи на обраний керівництвом держави європейський вектор розвитку, усвідомило важливість впровадження УПП і в закладах освіти ДПСУ з метою досягнення максимальної гармонізації з відповідними стандартами країн ЄС, а особливо посилення практичної підготовки персоналу [9]. Така потреба зумовлена неузгодженістю поглядів і підходів на забезпечення

охорони кордонів між персоналом ДПСУ та представниками прикордонних відомств країн ЄС на базовому рівні.

Висновки. Різноманітність способів охорони кордону і видів прикордонних відомств у світі висуває на перший план питання уніфікації підготовки персоналу, задіяного в охороні кордонів. Питаннями уніфікації підготовки правоохоронців опікуються в США, країнах ЄС, а також в правоохоронній агенції FRONTEX. В країнах ЄС така гармонізована підготовка прикордонників полегшує досягнення цієї мети, забезпечуючи впровадження спільних європейських стандартів професійної підготовки фахівців з охорони кордонів. Основною уніфікованою програмою підготовки прикордонників у країнах ЄС є УПП базового рівня. Після впровадження УПП у національні програми підготовки процес навчання спрямовується таким чином, щоб ті хто навчаються одержували однакові знання, необхідні навички й формували відповідне ставлення, які будуть потрібні для виконання професійних обов'язків щодо охорони кордонів, незалежно від країни навчання. Перспективами подальших наукових розвідок вважаємо проведення порівняльного аналізу освітніх програм закладів освіти ДПСУ та УПП прикордонників країн ЄС, з метою подальшого впровадження набутого досвіду в систему підготовки персоналу ДПСУ.

Література:

1. Хворостов А. (2010). Унификация юридического образования. *Право и образование*. N 9. С. 14-18.
2. Академічний тлумачний словник (1979). [Електронний ресурс]: *Словник української мови*: в 11 томах. – Том 10, с. 451. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/unifikacija>
3. Соляник А. Уніфікація фундаментальної складової вищої інформаційної освіти в Україні [Електронний ресурс]: information,

communication, society (ICS-2017) 18-20 May 2017 – Режим доступу:
http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38401/1/118_245-246.pdf

4. Ільєнко О. (2014). Сучасні світові тенденції професійної підготовки майбутнього конкурентноспроможного фахівця. *Педагогіка та психологія*. №. 46. С. 65-71.

5. Махнюк А. (2011). *Окремі аспекти інформаційно-аналітичного забезпечення інтегрованого управління кордонами в сучасних умовах* [Електронний ресурс]: науково-теоретичний та науково-практичний журнал Міністерства оборони України Т.1. Режим доступу:
<http://nio.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2011-2.pdf>

6. Meyers D. (2005). One face at the border: behind the slogan, *Migration Policy Institute*, 48 p.

7. *Common Core Curriculum for Border Guard Basic training in the European Union* (CCC 2017). Warsaw, Poland. Rondo ONZ 1

8. Balendr A. (2018). Designing professionally oriented training courses for border guards in accordance with the sectoral qualifications framework based on the virtual aula platform. *Information Technologies and Learning Tools*, no. 63 (1) p. 68-80. – Режим доступу:

<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1807/1293>

9. Bloshchynskiy I. (2017). Enhancement of cadets' practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. *Science and Education*. Vol. 4. pp. 5–10.

References:

1. Khvorostov A. (2010). Unyfykatsyia yurydycheskoho obrazovanyia. *Pravo y obrazovanye*. N 9. S. 14-18.

2. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk (1979). [Elektronnyi resurs]: *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh*. – Tom 10, s. 451. Rezhym dostupu:
<http://sum.in.ua/s/unifikacija>

3. Solianyuk A. Unifikatsiia fundamentalnoi skladovoi vyshchoi informatsiinoi osvity v Ukraini [Elektronnyi resurs]: information, communication, society (ICS-2017) 18-20 May 2017 – Rezhym dostupu: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/38401/1/118_245-246.pdf
4. Iliencko O. (2014). Suchasni svitovi tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnoho konkurentnospromozhnoho fakhivtsia. *Pedahohika ta psykholohiia*. №. 46. S. 65-71.
5. Makhniuk A. (2011). *Okremi aspekty informatsiino-analitychnoho zabezpechennia intehrovanoho upravlinnia kordonamy v suchasnykh umovakh* [Elektronnyi resurs]: naukovo-teoretychnyi ta naukovo-praktychnyi zhurnal Ministerstva oborony Ukrainy T.1. Rezhym dostupu: <http://nio.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/2011-2.pdf>
6. Meyers D. (2005). One face at the border: behind the slogan, *Migration Policy Institute*, 48 p.
7. *Common Core Curriculum for Border Guard Basic training in the European Union* (CCC 2017). Warsaw, Poland. Rondo ONZ 1
8. Balendr A. (2018). Designing professionally oriented training courses for border guards in accordance with the sectoral qualifications framework based on the virtual aula platform. *Information Technologies and Learning Tools*, no. 63 (1) p. 68-80. – Rezhym dostupu: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1807/1293>
9. Bloschchynskyi I. (2017). Enhancement of cadets practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. *Science and Education*. Vol. 4. pp. 5–10.

УДК 37.013

**ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТА
ПЕДАГОГІЧНОЮ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ**

кандидат психологічних наук, доцент, Боровик Л. В.

Національна академія Державної прикордонної служби України, Україна,
Хмельницький

У статті на основі аналізу низки наукових джерел обґрунтовано, що психолого-педагогічна компетентність офіцерів-прикордонників являє собою сукупність педагогічної і психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів у відомчому навчальному закладі та вдосконалюється в процесі ними набуття досвіду. Такий висновок базується проведеному у статті аналізі особливостей та психолого-педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов формування цієї особистісної характеристики.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, майбутні офіцери-прикордонники, сукупність, задачі професійної діяльності, аналіз, зміст, професійна компетентність.

кандидат психологических наук, доцент, Боровик Л. В. Содержание психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников и ее связь с психологической и педагогической

компетентностями / Национальная академия Государственной пограничной службы Украины, Украина, Хмельницкий

В статье на основании анализа ряда научных источников обосновано, что психолого-педагогическая компетентность офицеров-пограничников представляет собой совокупность педагогической и психологической компетентности и начинается свое формирование во время обучения будущих офицеров в ведомственном учебном заведении и совершенствуется в процессе приобретения ими опыта. Такой вывод основывается на проведенном в статье анализе особенностей и психолого-педагогических заданий профессиональной деятельности офицеров Государственной пограничной службы Украины. Кристаллизация понятия «психолого-педагогической компетентности будущих офицеров-пограничников», понимание ее содержания и места в структуре профессиональной компетентности и профессионализма позволит сделать правильные акценты при реализации концепции исследования и создании условий формирования этой личностной характеристики.

Ключевые слова: психолого-педагогическая компетентность, будущие офицеры-пограничники, совокупность, задания профессиональной деятельности, анализ, содержание, профессиональная компетентность.

PhD in Psychology, Associate Professor, L. Borovyk Contents of psychologic-pedagogical competency of future border guard officers and its relationship with psychological and pedagogical competences / National academy of the state border guard service of Ukraine, Ukraine, Khmelnytsky

In the article, based on the analysis of a number of scientific sources, it is substantiated that the psychologic-pedagogical competence of border guards officers is a totality of pedagogical and psychological competence and begins its formation during the training of future officers in a departmental

educational institution and is improved in the process of acquiring their experience. In the article, this conclusion is based on an analysis of the characteristics and psychological and pedagogical tasks of the professional activity of the employees of the State Border Guard Service of Ukraine. Crystallization of the definition of "psychologic-pedagogical competence of future border guards officers", understanding of its content and place in the structure of professional competence and professionalism will allow to correctly set out the emphasis when implementing the concept of research and creating the conditions for the formation of this personal characteristic.

Keywords: psychologic-pedagogical competence, future border guards officers, totality, tasks of professional activity, analysis, content, professional competence.

Вступ. Зміни, що відбуваються у зв'язку з реформуванням Державної прикордонної служби України (ДПСУ), та складна обстановка на східних рубежах нашої держави висувають перед офіцерським складом цілу низку проблем, розв'язання яких потребує значного підвищення ефективності виконання функціональних обов'язків, високого рівня професійної компетентності, до складу якої входить психолого-педагогічна компетентність.

Вміння розв'язувати психолого-педагогічні проблеми – це вміння, яке має бути властиве всім суб'єктам професійної діяльності, в тому числі і офіцерам-прикордонникам, причому особливості, власне, їх діяльності накладають відповідний «відбиток» на ці вміння.

Все це зумовлює підвищення рівня вимог до підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Це потребує суттєвої зміни навчально-виховного процесу у відомчих освітніх закладах, розширення та поглиблення міжпредметних зв'язків, що передбачає ефективне використання навчально-виховних та дидактичних ресурсів всіх

навчальних дисциплін, вимагає цілеспрямованої організації роботи щодо формування психолого-педагогічної компетентності майбутні офіцерів ДПСУ.

Проблема професійного становлення особистості, професійної компетентності офіцера-прикордонника, особливості освітньої підготовки майбутніх офіцерів органів охорони державного кордону (ООДК) останнім часом привертає увагу науковців, педагогів та психологів. Науковий підхід до розв'язання питань становлення професіонала сприяє розвитку творчості, підвищенню ефективності та якості оперативно-службової діяльності офіцерів ДПСУ, вдосконаленню форм і методів підготовки кадрів. Для цього необхідним та актуальним є визначення змісту психолого-педагогічної компетентності та її особливостей у відповідності до професійної діяльності. Крім того важливо встановити психологічні аспекти даного особистісного феномену у майбутніх офіцерів прикордонників.

Аналіз останніх публікацій. У цьому контексті важливого значення набуває вивчення і врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду формування психолого-педагогічної компетентності та особливостей цього процесу. Аналіз останніх публікацій з даної проблематики засвідчив, що відомими психологами та педагогами досліджувались лише деякі аспекти формування даного особистісного утворення. Серед таких, наприклад, Б. Теплов (професійне мислення офіцера), М. Томчук (психологічна готовність до професійної діяльності військового), І. Зязюн, Н. Кузьміна, Г. Костюк, В. Рибалко, В. Сластьонін, О. Маркова, Л. Карамушка (проблеми підвищення психологічної та педагогічної компетентності вчителів та управлінців), Н. Мась (особливості формування професійної компетентності майбутніх військових психологів), Н. Логвінова (формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) тощо. Слід

зазначити, що існуючі напрацювання стосуються або особливостей формування досліджуваної компетентності у цивільних спеціалістів, або аналізу питань формування іншого роду компетентностей у майбутніх офіцерів ДПСУ та військових фахівців. Однак, на жаль, питання особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників не знайшли відображення серед сучасних досліджень і тому є особливо актуальними.

Отже, **метою статті** є виділення особливостей та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, а також встановлення зв'язку цієї компетентності з психологічною компетентністю прикордонних спеціалістів.

Виклад основного змісту статті. Для досягнення поставленої мети потрібно, перш за все, провести аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів-прикордонників. Це дозволить намітити шляхи формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та встановити її зміст.

Дане питання потребує глибокого аналізу, оскільки його наповненість та структура дещо відрізняються від змісту досліджуваної компетентності для інших професій. Низка вчених, досліджуючи зміст психолого-педагогічної компетентності спеціаліста, вважають, що до її складу входить психологічна компетентність. При цьому, оскільки ці дослідження стосуються, в основному професії педагога, то вони вважають, що психолого-педагогічна компетентність є однією з складових педагогічної компетентності вчителя.

Про такий підхід яскраво свідчать погляди М. Філоненко, який вважає, що психологічна компетентність включає знання психологічних основ викладання навчального предмета, вікових особливостей та психічних станів студентів, а також закономірностей сприйняття ними змісту навчального матеріалу [1, с. 23]. Аналогічно дослідники Л.

Подоляк, В. Юрченко [2, с. 96] трактують психологічну компетентність викладача як нединамічну складову педагогічної свідомості та самосвідомості особистості викладача, котра складається із взаємопов'язаного комплексу психологічних новоутворень, які за умови єдності функціонування забезпечують оптимальне здійснення педагогом професійної діяльності.

Таке трактування змісту психологічної компетентності педагога є дещо спрощеним для визначення аналогічної особистісної характеристики для офіцера-прикордонника. Це, насамперед, пов'язано з особливостями професійної діяльності зазначеної категорії фахівців та комплексом «психологічних» завдань, які доводиться їх вирішувати у ході цієї діяльності.

Для пояснення даної тези проведемо аналіз особливостей професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати три завдання:

- встановити зміст психологічної компетентності офіцерів-прикордонників;

- виділити сукупність психологічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;

- визначити зв'язок психологічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх прикордонних спеціалістів.

Отже, важливим моментом у професії офіцерів ООДК є незвичні, екстремальні умови професійної діяльності. Режим роботи офіцера-прикордонника часто змінюється і залежить від ситуації на кордоні. Блокування, пошук і переслідування порушників кордону відбувається у будь-який час доби за будь-яких погодних умов. Інколи трапляється, що порушники чинять опір і навіть застосовують вогнепальну зброю.

Для забезпечення можливості якісного виконання персоналом ДПСУ службових завдань із охорони державного кордону офіцерам-прикордонникам необхідно вміти проводити комплекс діагностичних, інформаційно-аналітичних, прогностичних, просвітницьких, профілактичних і відновно-реабілітаційних заходів, спрямованих на формування та підтримку емоційної стійкості підлеглих прикордонників до впливу різних чинників, характерних для професійної діяльності в повсякденних та екстремальних умовах. Це означає, що одне із завдань офіцера-прикордонника полягає у вивченні та формуванні у підлеглих професійних мотивів, установок і настрою на вирішення різноманітних завдань, здатності переносити високі нервово-емоційні навантаження в обстановці дії психотравмуючих чинників. Вирішення такого завдання означає, що офіцери повинні виявляти інтелектуальні і вольові якості підлеглих прикордонників, рівень злагоженості та згуртованості підпорядкованих військових колективів з метою врахування цих особливостей при проведенні певних оперативно-службових дій; виявляти осіб із нервово-психічною нестійкістю та вживати щодо них необхідних психопрофілактичних та корекційних заходів; визначати морально-психологічний стан прикордонників; проводити психологічну підготовку прикордонників до виконання службових завдань у специфічних екстремальних умовах; здійснювати соціально-психологічну реабілітацію прикордонників, що зазнали впливу стресових ситуацій та ін. Командири, які організують виконання поставлених службових завдань, зобов'язані забезпечувати психологічну готовність прикордонників до виконання службових завдань у повсякденних і екстремальних умовах діяльності, широко використовувати форми і методи психологічної роботи при організації службової діяльності прикордонників, збирати й аналізувати психологічну інформацію про прикордонників [3, с. 250].

Безумовно, реалізація цих завдань неможлива без відповідної педагогічної підготовки, оскільки якісно і ефективно провести роз'яснювальні, профілактичні, просвітницькі, індивідуальні заходи та здійснювати психологічний вплив можна лише за умови знання основ педагогіки та педагогічної майстерності.

На успішність виконання прикордонниками завдань щодо охорони кордону впливають здібності офіцера, зокрема інтелектуальні, комунікативні, управлінські тощо. Вони являють собою складну структуру, що складається з перцептивних процесів, які характеризуються високим рівнем спостережливості. Важливу роль відіграє емпатія, тобто розуміння психічних станів підлеглого, співпереживання його почуттям і емоціям. Це дає змогу офіцеру-прикордоннику знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності. Отже, виникає необхідність розвитку відповідних особистісних якостей та здібностей офіцера ДПСУ, які є невід'ємною складовою його психологічної компетентності. Таким чином, високий рівень психологічної компетентності офіцера-прикордонника вимагає відповідної педагогічної підготовки та наявності певних педагогічних та особистісних якостей і характеристик.

Таким чином, психологічну компетентність можна визначити як «...сукупність знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для успішного науково-обґрунтованого здійснення взаємодії, спілкування і взаємин офіцера-прикордонника з особовим складом». [4, с.179]

Насамперед, вона містить у собі мотиваційну готовність до роботи з людьми, безумовна повага й прийняття особистості підлеглого при всіх її недоліках або недосконалості. Психологічна компетентність офіцера виступає основою адекватної рефлексії в ситуації спілкування, забезпечує готовність гнучко змінювати й розвивати відносини з людьми, бажання

глибоко розуміти особливості підлеглих, щирість, відкритість у відносинах з ними, критичність до себе, ясне розуміння причин своїх успіхів і невдач, а також упевненість у своїх можливостях надати підлеглим психологічну підтримку й допомогу.

З іншого боку, одним із важливих завдань офіцера-прикордонника є проведення освітньої діяльності у підлеглих прикордонних підрозділах. Тому виникає необхідність у проведенні аналізу змісту педагогічних завдань професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Такий аналіз дозволить розв'язати знову три завдання:

- встановити зміст педагогічної компетентності офіцерів-прикордонників;

- виділити сукупність педагогічних знань, необхідних для якісної та ефективної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до подальшої професійної діяльності;

- визначити зв'язок педагогічної компетентності з психолого-педагогічною компетентністю майбутніх офіцерів ДПСУ.

Насамперед, зупинимось на аналізі визначень та змісту педагогічної компетентності фахівця. Зрозуміло, що і у цьому випадку дослідження стосуються професійної діяльності вчителя або викладача.

Більшість науковців (В.Введенський, Р.Гуревич, С.Молчанов, В.Синенко, К.Шапошніков) визначають педагогічну компетентність як сукупність знань, умінь, навичок та досвіду, а також особистісних якостей педагога. На думку, Н.Бібік, І. Зімняя, О.Кучай, педагогічна компетентність викладача визначається його педагогічними знаннями і вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотивами цієї діяльності, культурою мовлення та спілкування, здатністю до саморозвитку та творчості, володінням методикою викладання предмету, здатністю до плідної взаємодії з студентами, наявністю відповідних значущих особистісних якостей.

Такий підхід до визначення компетентності є актуальним і для офіцера-прикордонника, але і в цьому випадку особливості професійної діяльності накладають свій відбиток на її зміст. Згідно сучасних вимог до професійних обов'язків офіцерів ДПСУ, на них покладаються функції модератора професійно значущих знань для підлеглих прикордонників. У ході своєї діяльності офіцеру-прикордоннику доводиться вирішувати освітньо-виховні завдання, для ефективного виконання яких потрібно мати неабияку педагогічну підготовку, досвід та сформовану сукупність необхідних педагогічно важливих особистісних якостей. А це і є педагогічна компетентність, яка досягне достатнього рівня лише за наявності психологічних знань та вмінь.

Дослідник Є.Ісаєв вважає, що перед сучасним педагогом ставиться вимога володіти цілою гамою спеціальних та професійних умінь, пов'язаних з його психологічною підготовкою. З його міркувань, основу педагогічної діяльності складає психологічне знання як учіння про сутність людини і закономірності її розвитку. Тому стає необхідним підвищення психологічної грамотності сучасного педагога. Є.Ісаєв підкреслює, що плідна робота викладача та сучасний освітній процес повинен будуватися лише на творчій основі, ядро якої складають психологія та педагогіка розвитку [5, с.47-49]. І з цим важко не погодитись.

Таким чином, для успішного вирішення педагогічних завдань професійної діяльності офіцерам-прикордонникам необхідною є психологічна підготовка. Вони повинні вміти проводити психолого-педагогічний аналіз процесу підготовки підлеглих прикордонників у ході реалізації різних форм навчання, прогнозування психологічних труднощів засвоєння навчальних дисциплін у тих, хто навчається, проводити оцінку психологічного здоров'я навчальних груп і розробку способів використання їх психосоціального потенціалу в підвищенні

якості освітньої та виховної роботи. Все це вимагає наявності знань про психічні процеси, стани, властивості підлеглих, про соціально-психологічні процеси, які можуть мати місце у підрозділах (навчальних групах), про методи психологічної діагностики та впливу.

Така підготовка дасть змогу офіцеру ДПСУ знайти правильний індивідуальний підхід до підлеглого не лише у ході виконання службових завдань, а і під час освітньої та виховної діяльності.

Слід відмітити також, що від психічного стану командира-прикордонника багато в чому залежить механізм колективного настрою. Тому офіцер повинен не тільки добре знати психологічні механізми, але й уміти використати їх в інтересах регулювання своєї психіки, оскільки він є певним еталоном, на який рівняються підлеглі, і, який наслідують. Для цього кожному офіцеру-прикордоннику слід навчитись контролювати свої емоції, здійснювати саморегуляцію і самоконтроль, за будь-яких умов зберігати дієздатність і рівний тон у відносинах. А для цього йому необхідно мати певний запас психологічних знань і постійно його поповнювати, тобто самовдосконалюватись.

Підсумовуючи вище сказане та погоджуючись з думкою багатьох учених, слід відмітити, що до складу педагогічної компетентності обов'язково повинна входити психологічна компетентність.

Таким чином, має місце «подвійне» включення, а, саме, з одного боку психологічна компетентність офіцера-прикордонника включає педагогічну компетентність, з іншого – педагогічна компетентність офіцера ДПСУ обов'язково включає психологічну.

Тому, психолого-педагогічна компетентність офіцера ООДК – це новоутворення, яке являє собою перетин педагогічної та психологічної компетентностей. Зрозуміло, такий особистісний феномен офіцерів-прикордонників є більш розвинутим у порівнянні з майбутніми офіцерами прикордонного відомства, оскільки підкріплений досвідом. Він

розпочинає формуватись ще під час навчання у відомчому закладі вищої освіти. Отже, слід приділити особливу увагу відповідній підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Таким чином, у подальшому будемо вважати, що психолого-педагогічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників являє собою сукупність психологічних і педагогічних знань, умінь, навичок, адекватних освітнім ситуаціям дій та операцій, особистісних педагогічно та психологічно важливих якостей, а також особистісну готовність до успішної взаємодії й спілкування з підлеглим особовим складом та до вирішення освітньо-виховних завдань майбутньої професійної діяльності.

Наочно представлені міркування можна подати у вигляді схеми (рис.1):

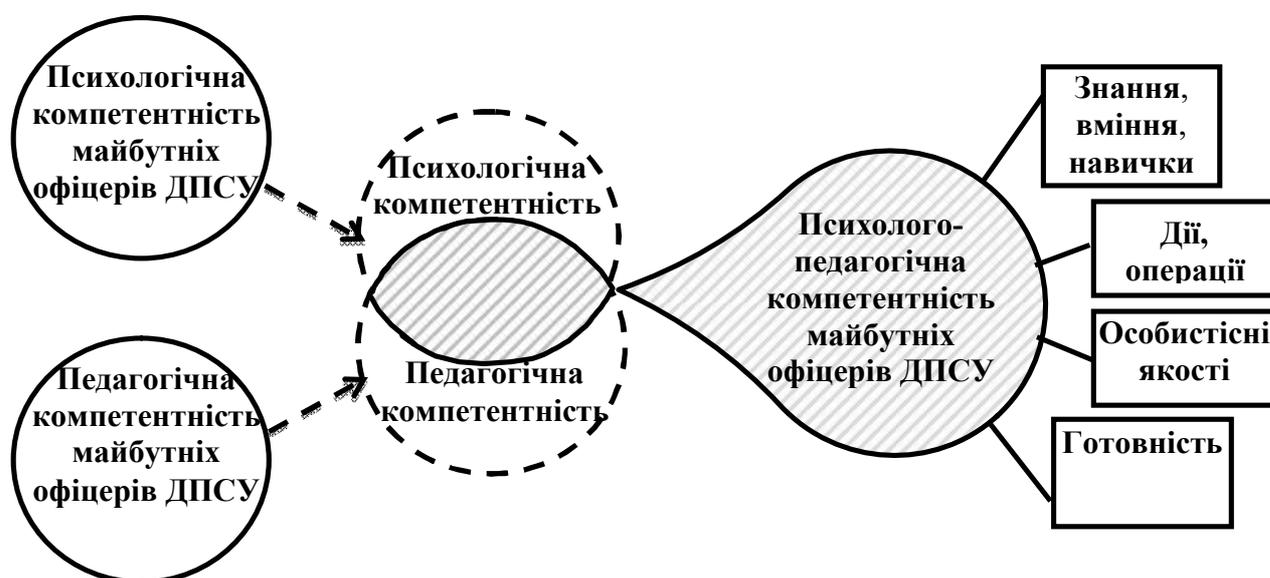

Рис. 1. Схематичне представлення природи та змісту психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників

Слід зазначити, до досліджувана особистісна характеристика обов'язково входить до складу професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та впливає на ефективність їх професійної діяльності у

майбутньому. Оскільки, як вже зазначалось, ця діяльність має низку психолого-педагогічних завдань, а. отже, постає нагальна потреба у відповідній підготовці, як в особистісному плані (особистісні важливі якості, готовність), так і в когнітивно-діяльнісній сфері (вміння, знання, дії, операції), тобто схематично (рис.2):

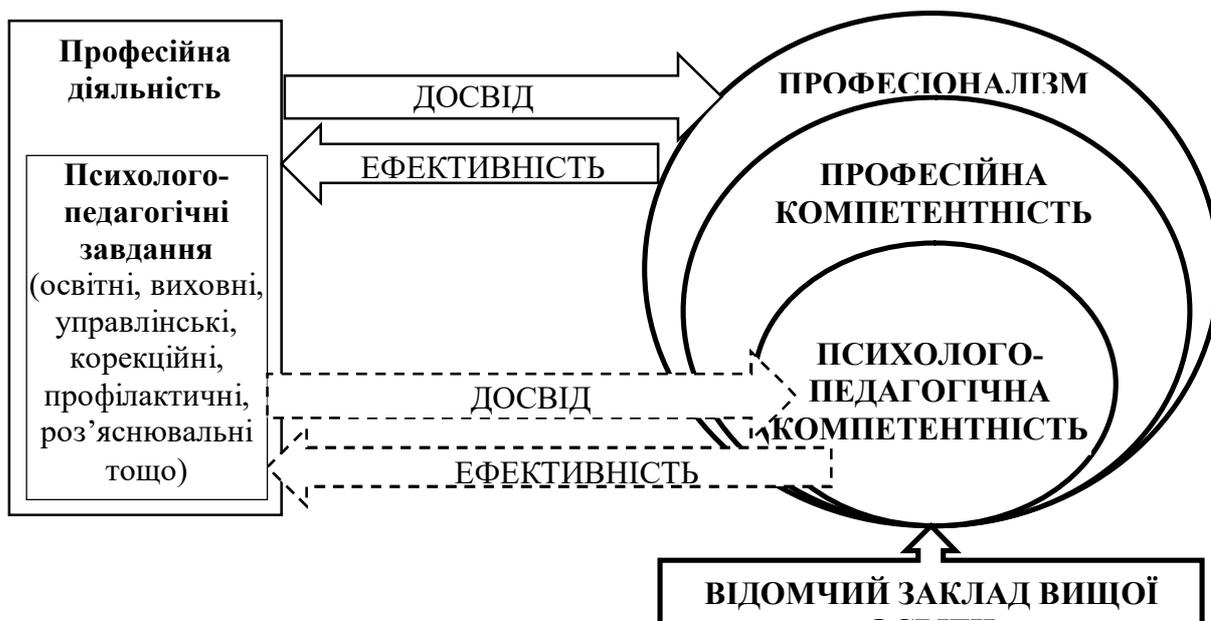

Рис. 2. Місце та роль психолого-педагогічної компетентності в структурі професійної компетентності та професіоналізму офіцерів-прикордонників

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи все вищесказане, слід зазначити, що наявність психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонник забезпечує ефективність професійної діяльності та вдосконалюється в процесі її виконання. Ця особистісна характеристика, в нашому випадку, являє собою сукупність (об'єднання) педагогічної та психологічної компетентностей і розпочинає своє формування під час навчання майбутніх офіцерів-прикордонників у відомчому навчальному закладі й розвивається в процесі набуття досвіду. Такий висновок зроблено на

основі аналізу особливостей та психолого-педагогічних задач професійної діяльності офіцерів ДПСУ. Кристалізація поняття «психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників», розуміння її змісту та місця в структурі професійної компетентності та професіоналізму дозволить зробити правильні акценти при реалізації концепції дослідження та створенні умов її формування.

Література:

1. Філоненко М. М. (2016). Проектування навчальних занять у системі вищої медичної освіти на основі компетентнісного підходу. М. М. Філоненко. *Медична освіта: науково практич. журнал*. № 1(69). С.47-49.
2. Подоляк Л. Г. (2011). *Психологія вищої школи*: [текст] підручник. Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. К., Каравелла, 293 с.
3. *Основи військової психології: Навчальний посібник* (2002). За заг. ред. С. Д. Максименка. Хмельницький, Вид-во НАПВУ, 532 с.
4. Боровик Л. В. (2018). Зміст психологічної компетентності офіцера-прикордонника. Л. В. Боровик. *Eurasian Academic Research Journal*. № 1 (19). С. 173-179.
5. Исаев Е. И. (1997). Психология в высшей школе: проблемы проектирования психологического образования педагога. Е. И. Исаев. *Вопросы психологии*. №6. С. 48–57.

References:

1. Filonenko M. M. (2016). Proektuvannia navchalnykh zaniat u systemi vyshchoi medychnoi osvity na osnovi kompetentnisnoho pidkhodu. M. M. Filonenko. *Medychna osvita: naukovo praktych. zhurnal*. № 1(69). S.47-49.
2. Podoliak L. H. (2011). *Psykhologhiia vyshchoi shkoly*: [tekst] pidruchnyk. L. H. Podoliak, V. I. Yurchenko. K., Karavella, 293 s.

3. *Osnovy viiskovoi psykholohii: Navchalnyi posibnyk* (2002). Za zah. red. S. D. Maksymenka. Khmelnytskyi, Vyd-vo NAPVU, 532 s.
4. Borovyk L. V. (2018). Zmist psykholohichnoi kompetentnosti ofitsera-prykordonnyka. L. V. Borovyk. *Eurasian Academic Research Journal*. № 1 (19). S. 173-179.
5. Ysaev E. Y. (1997). Psykholohyia v vysshei shkole: problemy proektyrovanyia psykholohycheskoho obrazovanyia pedahoha. E. Y. Ysaev. *Voprosy psykholohyy*. №6. S. 48–57.

УДК 793.33

МИСТЕЦТВО БАЛЬНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

кандидат мистецтвознавства, доцент, Павлюк Т. С.

<https://orcid.org/0000-0002-3940-9159>

e-mail: 24caratsofart@gmail.com

Київський національний університет культури і мистецтв, Україна, Київ

Предметом публікації є мистецтво бальної хореографії в системі української вищої освіти. Метою стало виявлення шляхів і перспектив підготовки фахівців з бальної хореографії в українських закладах вищої освіти IV рівня акредитації. Завдання полягали у тому, щоби наголосити на статусній зміні бальної хореографії як виду мистецтва в сучасному культурному житті України; класифікувати та описати специфіку викладання бальних танців в українських вишах різного типу; сформулювати вимоги до перспективного розвитку системи мистецького виховання балетмейстерів і педагогів бального танцю. Методологія. З огляду на особливості предмета публікації, були застосовані наступні методи наукового дослідження: пошуково-аналітичний (для збору інформації з обраної теми), структурно-типологічний (для характеристики різних видів вузів та навчальних дисциплін), порівняльний (для аналізу схожості та відмінностей методик викладання бальної хореографії), метод прогнозування (для визначення подальших напрямків розвитку бальної хореографії в контексті актуальних трендів української культури), метод узагальнення (для написання висновків). Результати та висновки. Було виявлено, що підготовка фахівців з бального танцю в Україні здійснюється в університетах і академіях чотирьох типів. Педагогічні заклади готують викладачів бального танцю; спортивні вузи

орієнтують своїх студентів на високі досягнення у галузі танцювального спорту; класичні та гуманітарні університети дають таку освіту з бальної хореографії, яка дозволяє перекваліфікуватися у суміжні спеціальності; мистецькі ЗВО акцентують свою увагу на розкритті творчого потенціалу майбутніх фахівців з бальної хореографії. Різні групи навчальних дисциплін з бальної хореографії відображають специфіку кожного напрямку підготовки. Зроблено висновок, що українським вишам потрібно більше профільних кафедр, які б акцентували увагу на мистецькій складовій бальної хореографії; це б нейтралізувало загрозливі тенденції «технізації» бальних танців. Бальна хореографія в Україні повинна й далі розвиватися як складова культури та мистецтва.

Ключові слова: бальна хореографія, система вищої освіти в Україні, мистецькі вузи.

Tetyana Pavlyuk, PhD of Arts, Associate Professor, The art of ballroom choreography in the system of Ukrainian higher education / Kyiv National University Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Main objective of the study is to research the art of ballroom choreography in the system of Ukrainian higher education. The purpose was to identify ways and prospects for training specialists in ballroom choreography in Ukrainian institutions of higher education of the IV level of accreditation. The tasks were to emphasize the status change of ballroom choreography as an art form in the modern cultural life of Ukraine; to classify and describe the specifics of teaching ballroom dancing in Ukrainian universities of different types; to formulate requirements to the perspective development of the system of art education of choreographers and teachers of ballroom dancing. Methodology. Considering the peculiarities of the subject of publication the following methods of scientific research were applied: search-analytical (to collect information about the chosen topic), structural-

typological (to characterize different types of universities and disciplines), comparative (to analyze similarities and differences in teaching methods of ballroom choreography), forecasting method (to determine further directions of ballroom choreography development in the context of current trends in Ukrainian culture), generalization method (to write conclusions). Results and conclusions. It was found that the training of specialists in ballroom dancing in Ukraine is carried out in universities and academies of four types. Pedagogical institutions train ballroom dance teachers; sports universities focus their students on high achievements in the field of dance sports; classical and humanities universities provide such education in ballroom choreography, which allows to retrain in related specialties; artistic academies focus on revealing the creative potential of future specialists in ballroom choreography. Different groups of disciplines in ballroom choreography reflect the specifics of each area of training. It is concluded that Ukrainian universities need more specialized departments that would focus on the artistic component of ballroom choreography. This would neutralize the threatening tendencies of “technicalization” of ballroom dancing. Ballroom choreography in Ukraine should continue to develop as a component of culture and art.

Key words: ballroom choreography, system of higher education in Ukraine, art universities.

Вступ. Бальна хореографія в незалежній Україні вже давно вийшла за межі танцювальних студій і змагальних заходів та, через свою активну присутність у медійному, театральньо-сценічному та широкому соціальному просторі, перетворилася на значущу частину культурного життя країни. Інше ставлення до цього виду мистецтва висунуло високі вимоги до майстерності танцювальних пар і всієї системи функціонування бальної хореографії. Виникла й необхідність в оновленні

підготовки фахівців (балетмейстерів, педагогів і виконавців бального танцю) в умовах вищої професійної освіти, адже саме вузівські стандарти покликані формувати у студентської молоді компетентності, необхідні не лише для виконання бальних танців, а й задля їх високохудожньої постановки, популяризації та викладанні на високому рівні. Потребу в реформації загальної та особливо мистецької підготовки фахівців із бальної хореографії посилили й об'єктивні зміни в житті українського суспільства часів незалежності. Мова йде, зокрема, про перехід від унітарної моделі освіти радянських часів до варіативної, спрямованої на розкриття особистісного потенціалу кожного студента в умовах мінливого та стрімко прогресуючого світу. Отже, традиційна система викладання та сучасна специфіка існування бальної хореографії як виду мистецтва потребують подальшого розвитку, та, відповідно, пильної уваги науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що проблема підготовки висококваліфікованих кадрів у галузі бальної хореографії є не новою для української системи вищої освіти. Невідповідність суспільного запиту та кількості кваліфікованих фахівців із бальних танців сформувалася ще за радянського минулого. Дослідники неодноразово зазначали зв'язок хореографічних спеціалізацій в УРСР з ідеологічними вимогами того часу, які наполягали на домінантному розвитку балету та народних танців (М. А. Алякринська [1], О. В. Касьянова [2]), адже бальна хореографія у період 1930-50-х рр. мала напівлегальний статус, вважаючись пережитком минулого та впливом західної моралі. З часів відлиги почалась часткова реабілітація бальної хореографії, проте перевага надавалась ідеологічно витриманим танцям так званої радянської програми. Зміна ставлення до цього виду мистецтва спричинила увагу до підвищення кваліфікації викладачів бальної хореографії, про що детально писала у своїх публікаціях Н. О. Горбатова

[3]. Бальні танці як спеціалізація була відсутня в українських ЗВО аж до часів незалежності. Тільки з початку 1990-х рр., коли бальна хореографія перестала отримувати ідеологічний опір від влади, вона почала розвиватися і як комплекс профільних хореографічних дисциплін, і як окремий підвид мистецтва (остання теза добре відображена в публікаціях О. М. Вакулєнко [4], М. І. Пиріг [5] та ін.; розгляд бальної хореографії як соціокультурного та мистецького феномену є також концептуальною основою проведеного нами комплексного дослідження, відображеного у монографії «Бальна хореографія» [6]). Отже, попри те, що багато дослідників звертало увагу на питання підготовки спеціалістів з бальної хореографії, сучасний стан фахової освіти з цього виду мистецтва є невисвітленим у науковій літературі. Наявність такої прогалини й обумовлює актуальність даної публікації.

Метою цієї наукової розвідки є виявлення шляхів і перспектив підготовки фахівців з бальної хореографії в українській системі вищої професійної освіти (на матеріалі ЗВО IV рівня акредитації). **Завданнями**, які стали нагальними в ході проведення дослідження, були наступні: наголосити на статусній зміні бальної хореографії в сучасному культурному житті України, яка вийшла за межі розважально-дозвіллєвих, сценічних чи конкурсно-спортивних форм і перетворилась на окремий підвид хореографічного мистецтва; класифікувати та описати специфіку викладання бальної хореографії в українських вишах різного типу; сформулювати вимоги до перспективного розвитку системи виховання балетмейстерів і педагогів бального танцю, яка б передбачала не лише високу техніку виконання, а й комплекс компетенцій, притаманний саме мистецтвознавчій освіті.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні підготовка фахівців з бальної хореографії відбувається на базі різних типів ЗВО, які умовно можна розділити на чотири групи:

- Педагогічні виші.
- Багатогалузеві класичні та гуманітарні університети.
- Фізкультурно-спортивні ЗВО.
- Мистецькі вузи.

З огляду на різну спрямованість цих вишів, підготовка спеціалістів з бальної хореографії є дуже неоднорідною: кожен навчальний заклад має свій педагогічний склад, матеріально-технічну базу, навчальні плани та, головною мірою, свої пріоритети у навчальному процесі. Розглянемо специфіку найбільш показових ЗВО IV рівня акредитації кожної виокремленої групи.

Педагогічні університети. Бальна хореографія присутня у навчальних планах багатьох педагогічних вузів України, що обумовлено необхідністю підготовки педагогів для шкільних та позашкільної освітніх закладів. Навчання майбутніх учителів-хореографів здійснюється за спеціальністю «024 – хореографія», спеціалізацією «сучасна бальна хореографія». Бальна хореографія нерідко є обов'язковою навчальною дисципліною й на інших спеціалізаціях, наприклад, народні чи сучасні танці. Навчання у педагогічних ЗВО надає студентам не лише можливість здійснювати кваліфіковану педагогічну діяльність у галузі початкової, профільної, фахової мистецької освіти, а й здобути широкий спектр навичок у виконавських видах танцювального мистецтва та роботі балетмейстера.

Так, наприклад, на базі *Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ)* кафедра теорії і методики навчання мистецьких дисциплін (факультет психолого-педагогічної освіти та мистецтв) [7] забезпечує викладання «Теорії і методики сучасного бального танцю». Різні аспекти бально-хореографічного виконавства та педагогіки наявні й в наступних дисциплінах: «Мистецтво

балетмейстера», «Теорія і методика історико-побутового танцю», «Теорія і методика роботи з хореографічним колективом» тощо.

На факультеті мистецтв *Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини (м. Умань)* працює кафедра хореографії та художньої культури [8]. Серед інших навчальних дисциплін, тут студенти вивчають теорію і методику сучасного бального та історико-побутового танцю.

Хореографічна освіта здійснюється на кафедрі культурології та мистецької освіти (факультет початкової та мистецької освіти) на базі *Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (м. Дрогобич)* [9]. Нормативні навчальні дисципліни, за якими проводиться підготовка за спеціальністю 024 Хореографія, включають у свій перелік курси під назвою «Теорія і методика сучасного спортивного бального танцю», «Теорія і методика класичного танцю», «Теорія і методика історико-побутового танцю» тощо.

Теорію та методику сучасного бального танцю вивчають студенти *Центральноукраїнського педагогічного університету ім. В. Винниченка (м. Кропивницький)*. Хореографічне відділення мистецького факультету цього ЗВО здійснює підготовку за спеціальністю «Хореографія» [10]. Навчання забезпечується кафедрою хореографічних дисциплін, яка визнана Міністерства освіти і науки України базовою з розробки навчальних програм, посібників та методичних рекомендацій для спеціальності «Хореографія» у вищих педагогічних навчальних закладах. У структурі *Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (м. Суми)* працює Навчально-науковий інститут культури і мистецтв, де діє кафедра мистецької педагогіки та хореографії. Серед інших навчальних дисциплін, що вивчають майбутні фахівці-хореографи – «Теорія та методика викладання сучасного бального танцю» [11].

Кафедра хореографії Психолого-педагогічного факультету *Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка* забезпечує викладання циклу дисциплін з бального танцю [12]. Колектив викладачів кафедри за ініціативи П. С. Горголя був активно залучений до мистецтвознавчих досліджень бальної хореографії, що дало підстави говорити про створення наукової школи в цьому закладі [13, с. 4].

Факультет музичної та хореографічної освіти *Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського (м. Одеса)* має великий досвід підготовки висококваліфікованих кадрів у галузі хореографічної освіти. Навчальний план ОКР бакалавр містить дисципліну «Теорія і методика викладання хореографії» за різними видами – класичний, спортивно-бальний, народно-сценічний, український, історико-побутовий, сучасний танці. Випускаючою є кафедра музичного мистецтва і хореографії [14].

Кафедра хореографії факультету мистецтв *Харківського державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди* готує фахівців-хореографів за двома напрямками: сучасна бальна хореографія і народні танці. Кафедра здійснює плідну наукову та методичну роботу, про що свідчать високофахові публікації відповідного змісту: «Українські бальні танці» (Бугаєць Н. А., Ліманська О. В., Пінчук О. І., Пінчук М. С.), «Методика роботи з дитячим хореографічним колективом сучасного бального танцю» (Бугаєць Н. А., Пінчук О. І., Пінчук М. С., Пінчук С. І.); «Мистецтво балетмейстера» (Бугаєць Н. А., Пінчук О. І., Пінчук С. І.) [15].

Класичні та гуманітарні університети. Бальна хореографія присутня у багатoproфільних вишах класичного типу та в спеціалізованих гуманітарних університетах. Тут майбутні фахівці з бальних танців отримують широкі можливості для горизонтального зросту, тобто для подальшої перекваліфікації у суміжні спеціальності.

Кафедра хореографії *Рівненського державного гуманітарного університету (м. Рівно)* позиціонує себе як сучасну навчальну науково-творчу структуру. Бакалаври та магістри, які обрали спеціалізацію «бальна хореографія», мають можливість опанувати наступними дисциплінами: «Методологія та методика викладання європейських та латиноамериканських танців», «Теорія та методика викладання європейських танців», «Теорія та методика викладання латиноамериканських танців», «Композиція європейських танців», «Композиція латиноамериканських танців» тощо [16].

У *Київському університеті ім. Б. Грінченка (м. Київ)* на кафедрі хореографії (Інститут мистецтв) бальна хореографія також присутня як частина підготовки учителів-хореографів. Одним із провідних розробників робочих навчальних програм є народний артист України, професор Г. М. Чапкіс. Студенти мають можливість добре ознайомитися з дисциплінами «Історико-побутовий танець», «Ансамбль», «Сучасний бальний танець», «Дуетно-сценічний танець», «Історико-побутовий та бальний танець», «Хореографічний ансамбль», «Практикум з бального танцю» та ін. [17].

На базі *Житомирського державного університету ім. І. Франка (м. Житомир)* у навчально-науковому інституті педагогіки діє кафедра мистецьких дисциплін і методик навчання. Серед дисциплін кафедри є «Теорія і методика сучасного бального (спортивного) танцю» [18].

У *Луганському національному університеті ім. Т. Шевченка* на базі навчально-наукового інституту культури і мистецтва (м. Полтава) хореографічна освіта здійснюється на кафедрі музичного мистецтва і хореографії. Відділення хореографії забезпечує ОКР бакалаврів та магістрів за спеціальністю «Хореографія» (сучасна, народна, бальна). Студентам, які проходять бально-хореографічну підготовку, пропонують такі навчальні дисципліни: «Теорія і методика викладання класичного

танцю», «Хореографічний тренаж», «Основи бального танцю», «Ансамбль сучасного танцю» тощо [19].

У структурі *Львівського національного університету ім. І. Франка* на факультеті культури і мистецтв діє кафедра режисури та хореографії, що здійснює підготовку майбутніх учителів-хореографів (ОКР бакалавр). «Теорія та методика викладання сучасного бального танцю» є однією з дисциплін самостійного вибору навчального закладу для студентів-хореографів [20].

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (м. Івано-Франківськ) – провідний мистецький навчальний заклад та науково-методичний центр професійної художньої освіти Прикарпаття. Серед тих хореографічних дисциплін, що забезпечує кафедра сценічного мистецтва і хореографії Інституту мистецтв, є «Спортивний бальний танець» [21].

У *Східноєвропейському національному університеті ім. Л. Українки (м. Луцьк)* хореографічна освіта здійснюється на базі факультету культури і мистецтв, на кафедрі культурології та хореографічного мистецтва. Тут можна отримати ОКР «Бакалавр» зі спеціальності 024 «Хореографія». Навчальна програма, окрім інших, містить дисципліни «Композиція та постановка сучасного бального танцю», а також «Мистецтво балетмейстера в сучасній бальній хореографії» [22].

У *Херсонському державному університеті (м. Херсон)* на факультеті культури і мистецтв працює кафедра хореографічного мистецтва. Підготовка майбутніх учителів-хореографів передбачає такі дисципліни: «Теорія та методика бального танцю», «Сучасний бальний танець», «Класичний танець», «Історико-побутовий танець» тощо [23].

У *Ніжинському державному університеті ім. М. Гоголя (м. Ніжин)* діє кафедра музичної педагогіки та хореографії Навчально-наукового

інституту мистецтв ім. О. Ростовського. Курс «Теорія та методика класичного та сучасного бального танцю» входить у перелік нормативних дисциплін, які вивчають студенти напряму підготовки 6.020202 Хореографія [24]. Вони також мають можливість відвідувати курси «Режисерський аналіз хореографічного твору», «Актуальні проблеми хореографічної освіти», «Підготовка концертних номерів», «Майстерність хореографа» тощо.

У *Європейському університеті (м. Київ)* функціонує кафедра хореографії та музичного мистецтва. Разом із загальною теорією та практикою викладання хореографії (сучасної, народної, класичної), бакалаври та магістри вивчають тут наступні дисципліни: «теорія та практика бального танцю», «мистецтво балетмейстера (бальна хореографія)», «теорія та методика викладання бального танцю», «практика міжнародних змагань з бального спортивного танцю», «методика суддівства зі спортивно-бальних танців» тощо [25].

Фізкультурно-спортивні ЗВО. У таких вишах бальна хореографія розцінюється як напрям спортивної підготовки студентів, які вдосконалюють техніку задля тренерства та участі у спортивних конкурсах та змаганнях з танцювального спорту.

У *Національному університеті фізичного виховання і спорту України (м. Київ)* [26] працює кафедра хореографії і танцювальних видів спорту. Цикл хореографічних дисциплін містить наступні позиції: «Методика викладання бального танцю», «Мистецтво балетмейстера», «Ансамбль», «Хореографія у спорті», «Історія хореографічного мистецтва», «Зразки всесвітньої хореографії», «Методика викладання історико-побутового танцю», «Основи режисури та акторська майстерність у хореографії» і т. ін.

Кафедра хореографії та мистецтвознавства *Львівського державного університету фізичної культури ім. І. Боберського* готує

фахівців за стандартом 024 «Хореографія». Саме тут один з педагогів кафедри, майстер спорту зі спортивних бальних танців Т. Осадців вперше в Україні запропонував уведення спортивних бальних танців як навчальної дисципліни для викладання у закладах вищої освіти спортивного профілю [27].

Мистецькі вузи, на наш погляд, дають найбільші можливості для розкриття творчого потенціалу майбутніх фахівців з бальної хореографії. У таких закладах панує атмосфера, що спонукає студентів не лише ретельно працювати над технікою виконання танцювальних номерів, а й добре усвідомлювати їхню художньо-естетичну природу. Бальна хореографія розглядається тут як невід'ємна частина загальних соціокультурних процесів, як вид мистецтва, що швидко розвивається та стає все більш значущим у культурному житті України та світу. До таких ЗВО належать, насамперед, Київський національний університет культури і мистецтв, Харківська державна академія культури та Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Кафедра сучасної та бальної хореографії у *Харківській державній академії культури (м. Харків)* забезпечує викладання наступних дисциплін: «Європейський бальний танець та методика його викладання», «Історичний бальний танець та методика його викладання», «Латиноамериканський бальний танець та методика його викладання», «Методика роботи з хореографічним колективом», «Мистецтво балетмейстера», «Хореографічний ансамбль», «Безконтактна імпровізація», «Контактна імпровізація», «Дуетний танець» тощо [28]. На кафедрі працюють педагоги з високим рівнем професійної майстерності, які беруть активну участь у творчому та культурному житті Харкова та України. Провідним напрямком наукової роботи кафедри є дослідження процесу розвитку вітчизняної та світової бальної хореографії.

Кафедра хореографії на базі Інституту сучасного мистецтва *Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ)* була створена в 1999 р. На додачу до спеціалізацій «Народна хореографія» та «Сучасна хореографія» у 2009 р. тут було відкрито спеціалізацію «Бальна хореографія» [29]. У викладацький склад кафедри входять видатні майстри хореографічного мистецтва: народні, заслужені артисти України, заслужені діячі мистецтв України, заслужені працівники культури України, доценти, професори, автори численних теоретичних праць, навчальних підручників, балетмейстерських постановок в Україні та за кордоном, члени Національної хореографічної спілки України. У витоків організації навчального процесу спеціалізації «Бальна хореографія», неабияку роль відіграли випускники кафедри бальної хореографії КНУКіМ, зокрема, заслужений артист України О. В. Просьолков, кандидат мистецтвознавства, доцент М. В. Богданова, заслужений працівник культури України, старший викладач М. Є. Кеба, С. В. Мележик, А. В. Бекасов та ін.

Серед великого переліку фахових дисциплін, які вивчають студенти НАККіМ, наявні «Ансамбль бального танцю», «Історія хореографії», «Історія хореографічного костюму», «Методика виконання європейського бального танцю», «Методика виконання історико-побутового танцю», «Методика виконання латиноамериканського бального танцю», «Методика виконання сучасних танцювальних стилів та напрямків», «Методика роботи з хореографічним колективом», «Мистецтво балетмейстера» тощо. Серед вибіркового навчальних дисциплін, якими можуть опанувати здобувачі ОКР бакалавр освітньої програми «Бальна хореографія», є «Виконання віртуозних прийомів в бальній хореографії», «Дуетно-сценічний танець», «Зразки світової та вітчизняної бальної хореографії», «Методика виконання сучасного танцю», «Методика та техніка виконання екзібішн» та ін.

Вища хореографічна освіта зі спеціалізації «бальна хореографія» здійснюється у *Київському національному університеті культури і мистецтв (м. Київ)*. У 1994 р. при факультеті режисури і хореографії тут була відкрита перша і єдина на той час в Європі кафедра бальної хореографії, засновниками якої стали кандидат мистецтвознавства, заслужений діяч мистецтв України, професор Олена Василівна Касьянова та заслужений працівник культури України, професор Олег Євгенович Касьянов. У період 2010–2017 рр. кафедру очолював заслужений артист України, доцент Д. Д. Базела. З 2017 року кафедра функціонує як секція в складі кафедри хореографічного мистецтва.

Викладацький склад кафедри формувався з випускників КНУКіМ. Протягом своєї 20-річної діяльності її викладачі брали активну участь у міжнародних та всеукраїнських конкурсах майстрів мистецтв та художніх колективів, міжнародних та всеукраїнських змаганнях зі спортивних бальних танців. На слушну думку А. Підлипської, на базі кафедри бальної хореографії КНУКіМ було створено мистецтвознавчу школу, головним об'єктом дослідження якої є саме бальна хореографія [30, с. 347]. Засновником наукової школи можна справедливо вважати О. В. Касьянову, яка першою в СРСР захистила дисертацію з проблем бального танцю «Пути развития советской бальной хореографии (исторический анализ периода 1917–1941 гг.)» [31]. Викладачі кафедри бальної хореографії КНУКіМ (О. Касьянов, Т. Павлюк, М. Бевз, Д. Базела, С. Коломієць, М. Кеба, О. Просьолков, О. Вакуленко, А. Крись, Н. Горбатова, С. Єфанова,) також внесли вагомий внесок у дослідження різних аспектів теорії та практики бальної хореографії [32].

Концепція розвитку кафедри передбачала підготовку фахівців, які б мали високу техніку виконання танців європейської та латиноамериканської програм, високий рівень викладання бальної хореографії, а також навички створення хореографічних композицій та

балетмейстерських робіт. Навчальні плани включали основні за спеціалізацією та кваліфікаціями дисципліни: «Теорія та методика викладання європейського та латиноамериканського бального танцю», «Композиція європейського та латиноамериканського бального танцю», «Техніка виконання віртуозних прийомів», «Композиція синтезованих сценічних форм», «Ансамбль бального танцю» тощо.

Кафедра уважно ставиться до дослідження не лише історії бальної хореографії, а й до діагностики сучасного стану, тенденцій і перспектив розвитку вітчизняної та світової бальної хореографії. З урахуванням цього постійно оновлюються навчальні плани. З метою підвищення якості підготовки фахівців з бальної хореографії постійно вдосконалюються форми та методи викладання, що сприяє кращій адаптації випускників на ринку праці. На теперішній час тут пропонують студентам наступні фахові дисципліни: «Теорія та методика викладання європейського та латиноамериканського бальних танців», «Мистецтво балетмейстера», «Ансамбль бального танцю», «Історія бального танцю», «Композиційна побудова конкурсних варіацій європейської та латиноамериканської програм», «Методика виконання віртуозних рухів в бальній хореографії», «Формейшн європейського та латиноамериканського бальних танців», «Методика виконання загальнохореографічних дисциплін (класичного, сучасного, народно-сценічного, історико-побутового, дуетно-сценічного танців)», «Партерний тренаж», «Теорія та практика створення хореографічного образу», «Стилізація бального танцю». Для формування організаційно-управлінських навичок молодих балетмейстерів до навчального плану було введено дисципліни «Методика організації заходів з бальної хореографії», «Методика організації навчального процесу в навчальних закладах».

Бальна хореографія є також обов'язковою складовою мистецької освіти студентів, що навчаються у Миколаївській філії Київського національного університету культури і мистецтв (м. Миколаїв) [33].

Аналіз компонентів навчальних планів різних типів ЗВО, які готують фахівців з бальних танців, доводить, що профільні навчальні дисципліни з бальної хореографії можна умовно розподілити на п'ять груп, кожна з яких має специфічне спрямування та виконує відповідні функції.

1. Історія бальної хореографії. Цей напрямок представлений, наприклад, дисциплінами «Історія бального танцю», «Історичний бальний танець», «Історико-побутовий і бальний танець», в процесі опанування якими студенти дізнаються про умови виникнення, соціокультурний контекст і символіку побутування певного типу бального танцю.

2. Теорія бальної хореографії. Дисципліни цього циклу («Теорія та методика викладання європейського бального танцю», «Теорія та методика викладання латиноамериканського бального танцю», «Сучасний бальний танець», «Стилізація бального танцю», «Формейшн європейського та латиноамериканського бальних танців») зосереджують увагу студентів на загальній теорії хореографічного мистецтва та специфічних особливостях саме бальної хореографії, її пластики, стилістики, засобів виразності, інших хореомовних елементів.

3. Методика викладання бальних танців. Дидактичні особливості мистецтва бальної хореографії відображені у навчальних дисциплінах під назвами «Методологія та методика викладання європейських та латиноамериканських бальних танців», «Теорія та методика викладання європейських бальних танців», «Методика виконання віртуозних прийомів в бальній хореографії» тощо.

4. Мистецтво балетмейстера з бальної хореографії. Дисципліни такого роду є вузько спеціалізованими та застосовуються як компонент

навчальних планів профільних, випускаючих кафедр. Вони готують студентів до постановницької практики й акцентують їхню увагу на ідейно-тематичному змісті, композиції, образності, драматургії бальних танців. Прикладами таких навчальних курсів є «Мистецтво балетмейстера», «Композиційна побудова конкурсних варіацій європейської та латиноамериканської програм», «Композиція європейських танців», «Композиція латиноамериканських танців», «Ансамбль бального танцю» тощо.

5. Практикуми з бального танцю являють собою репетиційне напрацювання та сценічне втілення пластично-координаційних навичок з бальної хореографії. Вони представлені наступними дисциплінами: «Концертно-сценічний практикум», «Партерний тренаж», «Теорія та практика створення хореографічного образу» та ін.

Подеколи згідно з навчальним планом і з огляду на особливості кафедри та спеціалізації студентів відбувається інтеграція різних напрямків вивчення бальної хореографії. Поєднання в одному курсі базових, історичних і дидактичних аспектів (наприклад, «Теорія та методика викладання бального танцю», «Теорія та методика викладання європейського бального танцю», «Теорія та методика викладання латиноамериканського бального танцю», «Історичний бальний танець та методика його викладання», «Латиноамериканський бальний танець та методика його викладання») є доцільним, наприклад, для підготовки педагогів з бальної хореографії, проте не виправдовує себе в такому випадку, коли метою є фахова освіта балетмейстерів-постановників бальних танців.

Спеціалізовані кафедри мистецьких вузів у співробітництві з колегами з інших структур ЗВО активно впроваджують міждисциплінарний аспект вивчення бальної хореографії. Загальногуманітарні дисципліни (естетика, культурологія, мистецтвознавство,

історія культури) акцентують увагу студентів не тільки на загальних питаннях історії хореографії, а й на розвитку бальної хореографії як складової бальної та театральної культури. Майстерному виконавству бальних танців сприяє розвиток кругозору у молоді, розуміння ролі та значення цього виду мистецтва в широкому соціокультурному контексті. Різноманітні знання, отримані в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, інтегруючись, набувають цілісності та втілюються під час виконавства. Таким чином, реалізується особистісний підхід до студентів, долається вузькопрофільний спосіб мислення майбутніх фахівців з бальної хореографії.

Підготовка балетмейстерів і педагогів бальної хореографії у ЗВО передбачає опанування матеріалами з навчальних програм у межах реалізації вітчизняних освітніх стандартів. Вузи, які дозволяють студентам отримати ОКР бакалавра та магістра за спеціалізацію «сучасна бальна хореографія» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 024 – хореографія), працюють за єдиними вимогами МОН України. Так, наприклад, 4 березня 2020 р. наказом №358 МОН України було затверджено стандарти вищої освіти за спеціальності 024 «Хореографія для першого (бакалаврського рівня вищої освіти)». Серед інших положень було сформульовано спеціальні, фахові компетентності, що мають бути сформованими у студентів по результатам навчання [34, с. 8–9].

Ми вважаємо, що для ефективного розвитку бальної хореографії як виду мистецтва потрібно чітко усвідомлювати наявні настанови МОН України та вдосконалювати перспективні лінії підготовки студентів ЗВО цього напрямку та спеціалізації. Потрібно виробити вимоги до покращення системи виховання й освіти балетмейстерів і педагогів бального танцю, яка б передбачала не лише високу техніку виконання, а й комплекс компетенцій, притаманний саме мистецтвознавчій освіті.

Сьогоднішні реалії доводять актуальність викладання мистецтва бальної хореографії на основі цілісного підходу. Мова йде про стимулювання розвитку системного світобачення у студентів, яке б спонукало далі розвивати виконавську майстерність.

Тому, на нашу думку, подальшого розвитку потребують наступні аспекти підготовки фахівців із бальної хореографії:

- *підвищення якості загально-мистецтвознавчої та культурологічної освіти*, формування у студентів естетичних смаків, мистецької обізнаності через збільшення факультативних годин на вивчення історії та етнографії країн Латинської Америки, європейської побутової танцювальної культури, історії танцювальних стилів, семіотики хореографічної лексики бальних танців і т. ін.;

- *зміцнення міждисциплінарних зв'язків бальної хореографії із суміжними видами мистецтва*, зокрема сценографією, музикою, приділення уваги до таких факультативних та вибіркових дисциплін, як «Основи теорії музики», «Аналіз музичних творів», «Історія хореографічного костюму» тощо;

- *системне вивчення історії та сучасних форм бальної культури в Україні та світі як поліхудожнього феномену*, значущою складовою якого є бальна хореографія (аристократичні, шкільні, благодійні, корпоративні та ін. бали);

- *формування національно-культурної ідентичності у студентів спеціалізації «бальна хореографія»*, що має відбуватися через збільшення годин з дисципліни «Українські бальні танці» в навчальних планах (гуцулка, ятраночка, закарпатський бальний, український ліричний, бальний гопак та інші, де за основу стилізованої бальної лексики взяті рухи народної хореографії різних регіонів України); це сприятиме планомірному засвоєнню різних шарів української культури, її історичних традицій та тих починань, що виникли за часів незалежності;

важливим, на нашу думку, є також часткове впровадження у бально-хореографічну практику адекватних перекладів англійованої термінології на українську мову;

- *вивчення української бальної хореографії в широкому світовому контексті*, яке б передбачало подальший розвиток міжнародних зв'язків українських вишів із закордонними закладами культури та освіти, спілкування з зарубіжними виконавцями, запрошення іноземних фахівців на майстер-класи та спецкурси, поглиблене вивчення іноземних мов для комунікації з колегами з інших країн, втілення програм обміну студентами, надання грантів на навчання та стажування за кордоном тощо;

- *індивідуально-особистісний підхід до студентів*, що актуалізує задачі формування творчої індивідуальності у кожного майбутнього фахівця з бальної хореографії; подолання репродуктивного характеру виконання, часткової заміни тренажної системи на творчо-імпровізаційну; збільшення соматичних практик, які давно практикуються на Заході у процесі засвоєння бальних танців; увага до тих методик, які б дозволяли уникнути травмування студентів; розробка та введення до програми навчання нових, актуальних танців, стилізованих під лексику класичної бальної хореографії тощо.

- *створення сприятливої мистецької атмосфери через активну сценічну практику*, що є дуже важливим для подальшої реалізації освітнього та творчого потенціалу молодих фахівців: участь у конкурсах, концертах, фестивалях, театральних постановках, публічних балах тощо;

- *формування навичок професійного самовдосконалення*, виховання рефлексії – здатності аналізувати свою виконавську діяльність з метою підвищення її технічного та художньо-естетичного рівня.

Увага до всіх вищевказаних аспектів вищої професійної підготовки фахівців з бальної хореографії, на нашу думку, дозволить унеможливити «технізацію» цього виду мистецтва, подолати негативну тенденцію, яка, на жаль, спостерігається зараз і у вузівському житті, і в практиці хореографічних колективів. Мова йде про усунення на периферію культурно-виховних аспектів бальної хореографії на користь високим досягненням на турнірах і конкурсах різного рівня. На наш погляд, саме розгляд сучасної бальної хореографії крізь призму мистецтвознавчого осмислення допоможе вірно розставити акценти у підготовці фахівців з бальної хореографія. Це дозволить наступному поколінню талановитих танцюристів отримати різнопланову спеціальність, яка дасть широкі можливості працювати у мистецькій, освітній, соціокультурній сфері, а також досягати високих результатів на міжнародних зустрічах професіоналів і аматорів бального танцю.

Висновки. Бальна хореографія швидко еволюціонує як вид мистецтва в Україні та світі. Сьогодні, як і в попередні десятиліття, спостерігається протиріччя між зростаючою суспільною потребою у кваліфікованих фахівцях з бального танцю та кадровим забезпеченням цієї культурної сфери спеціалістами з вищою освітою. Наявна підготовка фахівців з бального танцю в системі вищої професійної освіти обумовлена специфічною постановкою мети та завдань, узгоджених зі спрямуванням вишів. Педагогічні заклади готують, насамперед, викладачів бального танцю, тут зміст навчальних програм зосереджений на дидактичних питаннях хореографії. Спортивні вузи спрямовують свої зусилля здебільшого на технічну підготовку студентів, орієнтуючи їх на високі досягнення у галузі танцювального спорту. Університети класичного та гуманітарного типу дають можливість студентам отримати таку освіту з бальної хореографії, яка передбачає подальшу перекваліфікацію у суміжні спеціальності. Мистецькі ЗВО акцентують

свою увагу на розкритті творчого потенціалу майбутніх фахівців з бальної хореографії.

На нашу думку, процес підготовки фахівців з бальної хореографії має функціонувати як багаторівнева система, що розвиває професійні якості кожного студента. Українським вишам потрібно більше профільних кафедр, які б зосереджувалися на мистецькій складовій бальної хореографії як виду художньо-сценічної діяльності. Це б нейтралізувало загрозливі тенденції «технізації» бальної хореографії, перетворення її на вид змагань, захоплення видовищністю, трюками, складними елементами, спецефектами, що призводить до прикрої сублімації її художньо-естетичних переваг. Бальна хореографія в Україні повинна й далі розвиватися як складова культури та мистецтва.

Досягнення такої мети передбачає вироблення доктрини, яка б містила чітке формулювання мети, завдань, змісту, способів і форм підготовки фахівців з бальної хореографії. Реалізація освітніх стандартів МОН України має співіснувати з варіативним підходом до кожної творчої індивідуальності, подальшим впровадженням у навчальні плани інтегративних дисциплін мистецького спрямування. Це сприятиме вихованню фахівців з бальної хореографії із цілісним, системним баченням світу, чий рівень компетенцій дозволить успішно реалізувати свій творчий потенціал на користь української культури загалом та розвитку мистецтва бальної хореографії зокрема.

Література:

1. Алякринская, М.А. (2014). Тенденции развития массового танца 1950-х гг.: бальный танец. *Вестник СПбГУКИ. №2(19)*, 135-142.
2. Касьянова, Е.В. (1987). *Пути развития советской бальной хореографии (исторический анализ периода 1917–1941 гг.)*: автореф.

... канд. искусствоведения: спец. 17.00.01 «Театральное искусство». Москва. 19.

3. Горбатова, Н.О. (2018). Бальні танці в контексті хореографічної освіти в Україні (1970–1980-ті рр.). *Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство*. 38, 114-125.

4. Вакуленко, О.М. (2009). Сценічний бальний танець як самостійний напрям розвитку бальної хореографії. *Вісник ДАКККіМ*. 3, 94-97.

5. Пиріг, М.І. (2005). Роль і місце бального танцю в системі хореографічного мистецтва. Театральне і хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (12–13 травня 2005 р., м. Київ), 16-19.

6. Павлюк, Т.С. (2017). *Бальна хореографія*. Київ, НАКККіМ, 174.

7. Кафедра теорії та методики навчання мистецьких дисциплін БДПУ. Офіційна сторінка. <<http://bdpu.org/faculties/fppom/structure-fppom/kaf-tuz/>> (2020, червень, 17).

8. Кафедра хореографії та художньої культури факультету мистецтв УДПУ ім. П. Тичини. офіційна сторінка. <<https://mpf.udpu.edu.ua/kafedra-horeohrafiji/>> (2020, червень, 17).

9. Кафедра культурології та мистецької освіти ДДПУ ім. І. Франка. Офіційна сторінка. <http://dspu.edu.ua/pedagogical/?page_id=94> (2020, червень, 17).

10. Мистецький факультет ЦПУ ім. В. Винниченка. Офіційна сторінка. <<https://www.cuspu.edu.ua/ua/about-art-faculty>> (2020, червень, 17).

11. Кафедра хореографії та музично-інструментального виконавства Навчально-наукового інституту культури і мистецтв. Офіційна сторінка. <<https://art.sspu.edu.ua/homepage/pidrozdily-instytutu/kafedra-khoreohrafii-ta-muzychno-instrumentalnoho-vykonavstva>> (2020, червень, 17).

12. Кафедра хореографії ПНПУ ім. В. Г. Короленка. Офіційна сторінка. <<http://ped.pnpu.edu.ua/index.php/horeografia/>> (2020, червень, 17).
13. Підлипська, А.М. (2013). Регіональні школи бального танцю в Україні. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. XXX, 344-349.
14. Кафедра музичного мистецтва і хореографії факультету музичної та хореографічної освіти ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. Офіційна сторінка. <<https://pdpu.edu.ua/instituti-skr/28-kafedri/institut-mistetstv/fakultet-muzichnoji-ta-khoreografichnoji-osviti/kafedra-muzichnogo-mistetstva-i-khoreografiji.html>> (2020, червень, 17).
15. Інформаційний пакет кафедри хореографії інституту мистецтв ХНПУ ім. Г. Сковороди. (2017). Офіційний сайт ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 47. <http://smc.hnpu.edu.ua/files/Informatsiyni_pakety/024_Horeografiya.pdf> (2020, червень, 17).
16. Кафедра хореографії художньо-педагогічного факультету РДГУ. Офіційна сторінка. <<http://hudped.rv.ua/pro-nas/kafedri/xoreografi%D1%97/>> (2020, червень, 17).
17. Кафедра хореографії інституту мистецтв Київського університету ім. Б. Грінченка. Офіційна сторінка. <<https://im.kubg.edu.ua/struktura/2011-06-23-12-44-46/spetsialnist-khoreohrafiia/pro-kafedru.html>> (2020, червень, 17).
18. Кафедра мистецьких дисциплін і методик навчання навчально-наукового інституту педагогіки ЖДУ ім. І. Франка. Офіційна сторінка. <https://zu.edu.ua/ped_kaf2.html> (2020, червень, 17).
19. Кафедра музичного мистецтва та хореографії Навчально-наукового інституту культури і мистецтва ЛНУ ім. Т. Шевченка. Офіційна сторінка. <http://luguniv.edu.ua/?page_id=7131> (2020, червень, 17).

20. Кафедра режисури та хореографії факультету культури і мистецтв Львівського національного університету ім. І. Франка. Офіційна сторінка. <<http://old.kultart.lnu.edu.ua/rez.html>> (2020, червень, 17).
21. Кафедра сценічного мистецтва і хореографії Інституту мистецтв Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника». Офіційна сторінка. <<https://ksmh.pnu.edu.ua/>> (2020, червень, 17).
22. Факультет культури і мистецтв СНУ ім. Л. Українки. Офіційна сторінка. <<https://eenu.edu.ua/uk/structure/faculties-and-institutes/fakultet-kulturi-i-mistectv-0>> (2020, червень, 17).
23. Кафедра хореографічного мистецтва факультету культури і мистецтв Херсонського державного університету. Офіційна сторінка. <<http://www.kspu.edu/About/Faculty/FCultureArts/choreography.aspx>> (2020, червень, 17).
24. Навчально-науковий інститут мистецтв НДУ ім. М. Гоголя. Офіційна сторінка. <<http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/fukyltetu/kulturi-i-mistetstv>> (2020, червень, 17).
25. Кафедра хореографії та музичного мистецтва Європейського університету. Офіційна сторінка. <<https://e-u.in.ua/ua/navchalni-pidrozdili/kafedri/kafedra-horeografiji-ta-muzichnogo-mistetstva/>> (2020, червень, 17).
26. Кафедра хореографії і танцювальних видів спорту тренерського факультету Національного університету фізичного виховання і спорту України. Офіційна сторінка. <<https://uni-sport.edu.ua/content/kafedra-horeografiyi-i-tancyuvalnyh-vydiv-sportu>> (2020, червень, 17).
27. Кафедра хореографії та мистецтвознавства ЛДУФК ім. І. Боберського. Офіційна сторінка. <<https://www.ldufk.edu.ua/index.php/kafedra-horeografiji.html>> (2020, червень, 17).

28. Кафедра сучасної та бальної хореографії факультету хореографічного мистецтва Харківської державної академії культури. Офіційна сторінка. <<https://ic.ac.kharkov.ua/navchannya/hm/sbh/sbh.html>> (2020, червень, 17).
29. Кафедра хореографії інституту сучасного мистецтва Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Офіційна сторінка. <<https://nakkkim.edu.ua/instituti/institut-suchasnogo-mistetstva/kafedra-khoreografiji>> (2020, червень, 17).
30. Підлипська, А.М. (2013). Регіональні школи бального танцю в Україні. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури. ХХХ, 344-349.
31. Касьянова, Е.В. (1987). Пути развития советской балльной хореографии (исторический анализ периода 1917–1941 гг.) : автореф... канд. искусствоведения: спец. 17.00.01 «Театральное искусство». Москва. 19.
32. Базела, Д. Д. (2014). Перша в Україні та СНД кафедра бальної хореографії у вищій школі. *Київський національний університет культури і мистецтв у 2014 році: знаменні дати, славні ювілеї: календар*. Київ, КНУКіМ. 22-27.
33. Кафедра хореографії Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв. Офіційна сторінка. <<https://mfknukim.mk.ua/kafedra-khoreografiji>> (2020, червень, 17).
34. Наказ №358 про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 024 «Хореографія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти 2020 (МОН України). Офіційний сайт МОН України <<https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>> (2020, червень, 17).

References:

1. Alyakrinskaya, M.A. (2014). Tendentsii razvitiya massovogo tantsa 1950-kh gg.: bal'nyy tanets. [Trends in the development of mass dance in the 1950s: ballroom dance]. *Vestnik SPbGUKI*. [Bulletin of Saint-Petersburg State University of Culture and Arts], no. 2 (19), 135-142. [in Russian].
2. Kasyanova, E.V. (1987). Puti razvitiya sovetskoy bal'noy khoreografii (istoricheskiy analiz perioda 1917–1941 gg.): avtoref... kand. iskusstvovedeniya: spets. 17.00.01 «Teatral'noye iskusstvo». [Ways of development of Soviet ballroom choreography (historical analysis of the period 1917–1941): author... art history: special. 17.00.01 "Theatrical art"], 19. [in Russian].
3. Horbatova, N.O. (2018). Bal'ni tantsi v konteksti khoreorafichnoyi osvity v Ukrayini (1970–1980-ti rr.). [Ballroom dancing in the context of choreographic education in Ukraine (1970-1980)]. *Visnyk KNUKiM. Mystetstvoznavstvo*. [Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Art History], no. 38, 114-125. [in Ukrainian].
4. Vakulenko, O.M. (2009). Stsenichnyy bal'nyy tanets' yak samostiynnyy napryam rozvytku bal'noyi khoreorafiyi. [Stage ballroom dance as an independent direction of ballroom choreography development]. *Visnyk Derzhavnoyi akademiyi kerivnykh kadriv kul'tury i mystetstv*. [Bulletin of the State Academy of Management of Culture and Arts], no. 3, 94-97. [in Ukrainian].
5. Pyrih, M.I. (2005). Rol' i mistse bal'noho tantsyu v systemi khoreorafichnoho mystetstva. [The role and place of ballroom dancing in the system of choreographic art]. *Teatral'ne i khoreorafichne mystetstvo Ukrayiny v konteksti svitovykh sotsiokul'turnykh protsesiv: materialy II Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi*. [Theatrical and choreographic art of Ukraine in the context of world socio-cultural processes:

materials of the II All-Ukrainian scientific-practical conference]. (May 12-13, 2005, Kyiv), 16-19. [in Ukrainian].

6. Pavlyuk, T.S. (2017). *Bal'na khoreohrafiya: monohrafiya*. [Ballroom choreography]. Kyiv. State Academy of Management of Culture and Arts, 174. [in Ukrainian].

7. Kafedra teorii ta metodyky navchannya mystets'kykh dystsyplin Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu [Department of Theory and Methods of Teaching Art Disciplines of Berdyansk State Pedagogical University]. Official page. Retrieved from <http://bdpu.org/faculties/fppom/structure-fppom/kaf-muz/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

8. Kafedra khoreohrafiyi ta khudozhn'oyi kul'tury fakul'tetu mystetstv UDPU im. P. Tychny [Department of Choreography and Art Culture, Faculty of Arts, P. Tychna USPU]. Official page. Retrieved from <https://mpf.udpu.edu.ua/kafedra-horeohrafiji/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

9. Kafedra kul'turolohiyi ta mystets'koyi osvity DDPU im. I. Franka [Department of Cultural Studies and Art Education of DSPU. I. Franko]. Official page. Retrieved from http://dspu.edu.ua/pedagogical/?page_id=94 [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

10. Mystets'kyi fakul'tet TsPU im. V. Vynnychenka. [Art Faculty of the V. Vinnichenko CUPU]. Official page. Retrieved from <https://www.cuspu.edu.ua/ua/about-art-faculty> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

11. Kafedra khoreohrafiyi ta muzychno-instrumental'noho vykonavstva Navchal'no-naukovoho instytutu kul'tury i mystetstv. [Department of Choreography and Music and Instrumental Performance of the Educational and Scientific Institute of Culture and Arts]. Official page. Retrieved from <https://art.sspu.edu.ua/homepage/pidrozdily-instytutu/kafedra-khoreohrafii-ta-muzychno-instrumentalnoho-vykonavstva> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

12. Kafedra khoreohrafiyi PNPU im. V. H. Korolenka. Department of Choreography PNPU. VG Korolenko. Official page. Retrieved from <http://ped.pnpu.edu.ua/index.php/horeografia/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).
13. Pidlyps'ka, A.M. (2013). Rehional'ni shkoly bal'noho tantsyu v Ukrayini. [Regional ballroom dance schools in Ukraine]. *Aktual'ni problemy istoriyi, teorii ta praktyky khudozhn'oyi kul'tury*. [Current issues of history, theory and practice of art culture]. no. XXX, 344-349. [in Ukrainian].
14. Kafedra muzychnoho mystetstva i khoreohrafiyi fakul'tetu muzychnoyi ta khoreorafichnoyi osvity PNPU im. K. D. Ushyns'koho. [Department of Musical Arts and Choreography, Faculty of Music and Choreographic Education, SUNPU]. Official page. Retrieved from <https://pdpu.edu.ua/instituti-skr/28-kafedri/institut-mistetstv/fakultet-muzichnoji-ta-khoreografichnoji-osviti/kafedra-muzichnogo-mistetstva-i-khoreografiji.html> [in Ukrainian]. (2020, June 17).
15. Informatsiyyny paket kafedry khoreohrafiyi instytutu mystetstv KHNPU im. H.S. Skovorody [Information package of the Department of Choreography of the Institute of Arts of H.S. Skovoroda KNPNU]. (2017). 47. Retrieved from http://smc.hnpu.edu.ua/files/Informatsiyni_pakety/024_Horeografiya.pdf [in Ukrainian]. (2020, червень, 17).
16. Kafedra khoreohrafiyi khudozhn'o-pedahohichnoho fakul'tetu RDHU. [Department of Choreography, Faculty of Art and Pedagogy, Rivne State University of the Humanities]. Official page. Retrieved from <http://hudped.rv.ua/pro-nas/kafedri/xoreografi%D1%97/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).
17. Kafedra khoreohrafiyi instytutu mystetstv Kyyivs'koho universytetu im. B. Hrinchenka. [Department of Choreography of the Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University]. Official page. Retrieved from

<https://im.kubg.edu.ua/struktura/2011-06-23-12-44-46/spetsialnist-khoreohrafiia/pro-kafedru.html> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

18. Kafedra mystets'kykh dystsyplin i metodyk navchannya navchal'no-naukovoho instytutu pedahohiky ZhDU im. I. Franka. [Department of Art Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Pedagogy of I. Franko ZhSU]. Official page. Retrieved from https://zu.edu.ua/ped_kaf2.html [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

19. Kafedra muzychnoho mystetstva ta khoreohrafiyi Navchal'no-naukovoho instytutu kul'tury i mystetstva Luhans'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka. [Department of Musical Arts and Choreography of the Educational and Scientific Institute of Culture and Arts of T. Shevchenko LNU]. Official page. Retrieved from http://luguniv.edu.ua/?page_id=7131 [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

20. Kafedra rezhysury ta khoreohrafiyi fakul'tetu kul'tury i mystetstv L'vivs'koho natsional'noho universytetu im. I. Franka. [Department of Directing and Choreography, Faculty of Culture and Arts, I. Franko LNU]. Official page. Retrieved from <http://old.kultart.lnu.edu.ua/rez.html> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

21. Kafedra stsenichnoho mystetstva i khoreohrafiyi Instytutu mystetstv PNU im. V. Stefanyka [Department of Performing Arts and Choreography of the Institute of Arts of V. Stefanyk PNU]. Official page. Retrieved from <https://ksmh.pnu.edu.ua/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

22. Fakul'tet kul'tury i mystetstv SNU im. L. Ukrayinky. [Faculty of Culture and Arts of the L. Ukrainka Eastern European National University]. Official page. Retrieved from <https://eenu.edu.ua/uk/structure/faculties-and-institutes/fakultet-kulturi-i-mistectv-0> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

23. Kafedra khoreorafichnoho mystetstva fakul'tetu kul'tury i mystetstv KhDU. [Department of Choreographic Art, Faculty of Culture and Arts, KhSU]. Official page. Retrieved from

<http://www.kspu.edu/About/Faculty/FCultureArts/choreography.aspx> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

24. Navchal'no-naukovyy instytut mystetstv Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. M. Hoholya. [Educational and Scientific Institute of Arts NSU]. Official page. Retrieved from <http://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/fukyltetu/kulturi-i-mistetstv> [in Ukrainian]. (2020, June 17).

25. Kafedra khoreohrafiyi ta muzychnoho mystetstva Yevropeys'koho universytetu. [Department of Choreography and Music Arts of the European University]. Official page. Retrieved from <https://e-u.in.ua/ua/navchalni-pidrozdili/kafedri/kafedra-horeografiji-ta-muzichnogo-mistetstva/> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

26. Kafedra khoreohrafiyi i tantsyval'nykh vydiv sportu treners'koho fakul'tetu Natsional'noho universytetu fizychnoho vykhovannya i sportu Ukrayiny. [Department of Choreography and Dance Sports of the Coaching Faculty of the NUPESU]. Official page. Retrieved from <https://uni-sport.edu.ua/content/kafedra-horeografiji-i-tancyuvalnyh-vydiv-sportu> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

27. Kafedra khoreohrafiyi ta mystetstvoznavstva L'vivs'koho derzhavnoho universytetu fizychnoyi kul'tury im. I. Bobers'koho. [Department of Choreography and Art History, I. Bobersky Lviv State University of Physical Culture]. Official page. Retrieved from <https://www.ldufk.edu.ua/index.php/kafedra-xoreografiji.html> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

28. Kafedra suchasnoyi ta bal'noyi khoreohrafiyi fakul'tetu khoreorafichnoho mystetstva KhDAK. [Department of Modern and Ballroom Choreography, Faculty of Choreographic Art, KhSAC]. Official page. Retrieved from <https://ic.ac.kharkov.ua/navchannya/hm/sbh/sbh.html> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).

29. Kafedra khoreohrafiyi instytutu suchasnoho mystetstva NAKKKiM. [Department of Choreography of the Institute of Contemporary Art of the NAMCA]. Official page. <https://nakkkim.edu.ua/instituti/institut-suchasnogo-mistetstva/kafedra-khoreografiji> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).
30. Pidlyps'ka, A.M. (2013). Rehional'ni shkoly bal'noho tantsyu v Ukrayini. [Regional ballroom dance schools in Ukraine]. Aktual'ni problemy istoriyi, teoriiy ta praktyky khudozhn'oyi kul'tury. [Current issues of history, theory and practice of art culture]. no. XXX, 344-349. [in Ukrainian].
31. Kasyanova, E.V. (1987). Puti razvitiya sovetskoy bal'noy khoreografii (istoricheskiy analiz perioda 1917–1941 gg.): avtoref... kand. iskusstvovedeniya: spets. 17.00.01 «Teatral'noye iskusstvo». [Ways of development of Soviet ballroom choreography (historical analysis of the period 1917–1941): author... art history: special. 17.00.01 "Theatrical art"], 19. [in Russian].
32. Bazela, D.D. (2014). Persha v Ukrayini ta SND kafedra bal'noyi khoreohrafiyi u vyshchiiy shkoli [The first in Ukraine and the CIS department of ballroom choreography in high school]. *KNUKiM u 2014 rotsi: znamenni daty, slavni yuvileyi: kalendar*. [KNUCA in 2014: significant dates, glorious anniversaries: calendar]. Kyiv, KNUCA. 22–27. [in Ukrainian].
33. Kafedra khoreohrafiyi Mykolayivs'koyi filiyi Kyyivs'koho natsional'noho universytetu kul'tury i mystetstv. Department of Choreography of the Mykolayiv Branch of the KNUCA. Official page. <https://mfknukim.mk.ua/kafedra-khoreografiji> [in Ukrainian]. (2020, June, 17).
34. Nakaz №358 pro zatverdzhennya standartu vyshchoyi osvity za spetsial'nistyuu 024 «Khoreohrafiya» dlya pershoho rivnya vyshchoyi osvity (2020). [Order №358 on approval of the standard of higher education in the specialty 024 "Choreography" for bachelor's level of higher education 2020]. Official website. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha->

osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf
Ukrainian]. (2020, June 17).

[in

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

СПЕЦИФІКА ПРОЦЕСІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРОФІЛЮ В ГРУНТАХ ПЕРЕДКАРПАТТЯ	6
---	----------

Доктор біологічних наук, професор Смага І. С.

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

НЕЙРОСУДИННІ ПАТОФІЗІОЛОГІЧНІ МІШЕНІ РОЗАЦЕА	19
---	-----------

Анас Сарайрех Аталла Салем

АДАПАТЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ПРОВІЗОРІВ- ІНТЕРНІВ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА СТРУКТУРИ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

<i>доктор медичних наук Білай І. М., кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О., кандидат медичних наук, Білай А. І., кандидат медичних наук, Красько М. П., кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О., кандидат медичних наук, Рибалко Т. П.</i>	37
---	-----------

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

УНІФІКАЦІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ КОРДОНУ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА (НА ОСНОВІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)	45
---	-----------

кандидат педагогічних наук, Балендр А. В.

ЗМІСТ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ТА ПЕДАГОГІЧНОЮ КОМПЕТЕНТНОСТЯМИ	54
---	-----------

кандидат психологічних наук, доцент, Боровик Л. В.

МИСТЕЦТВО БАЛЬНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	69
---	-----------

кандидат мистецтвознавства, доцент, Павлюк Т. С.

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 9.07.2020
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com